

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА К. Ф. ШУЛЬЖУКА**

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПСИХОЛОГІЗМУ В РОМАНАХ ІВАНА БАЙДАКА

Виконала студентка VI курсу групи У-62
спеціальності 035 «Філологія
(Українська мова та література)»
Подшивалова Ольга Ігорівна

Науковий керівник – канд. філол.наук, доцент
Щербачук Наталія Петрівна

Рецензент – докт. філол. наук, професор
Мединська Наталія Миколаївна

Рівне – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЗМУ В МОВОЗНАВСТВІ.....	8
1.1. Поняття <i>психологізму</i> в мовознавстві.....	8
1.2. Синтаксичні засоби репрезентації психологізму.....	16
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕАПРЕЗЕНТАЦІЇ ПСИХОЛОГІЗМУ В РОМАНАХ І. БАЙДАКА.....	41
2.1. Специфіка використання синтаксичних засобів в аналізованих творах.....	41
2.2. Стилiстичний потенціал простих речень у романах І. Байдака...	42
2.3. Функційне призначення складних речень в аналізованих творах.	50
2.4. Складнопідрядне речення як основний синтаксичний засіб репрезентації психологізму в романах І. Байдака.....	52
Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3. ПАРЦЕЛЯЦІЯ В КОНТЕКСТІ ВИЯВУ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ.....	68
Висновки до розділу 3.....	77
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ВСТУП

Художній текст – це організована певним чином система, що характеризується наявністю елементів комунікації, специфічністю їх набору та особливою структурою відношень між ними. Багато письменників різних епох і літературних родів використовували у своїй творчості певні засоби вираження психологізму, завдяки яким намагалися викликати емоції у читача, зосередитися на аналізові переживань героїв, звернути увагу на важливі деталі та створити бажану атмосферу у творі. Мова – це продукт людського мислення, тобто свідомості (психологічний вимір мови), але разом із тим – засіб відтворення психологізму, тобто внутрішнього світу героїв та ситуацій у літературному творі.

Поетика нових жанрів і художніх форм новітньої літератури маніфестує тенденцію до збільшення художніх функцій категорії психологізму у творі. У сучасній літературі психологізм не обмежується лише художнім зображенням і аналізом внутрішнього світу, психології, свідомості характеру. Він набуває нового художнього виміру, що виражає себе у психологізації численних рівнів організації художнього твору: композиції, наративі, сюжетних лініях, розбудові конфліктів і характерів, в інтертекстуальній площині, на рівнях лінгвостилістичному й концептуально-когнітивному тощо.

У зв'язку з розвитком форм мислення й успіхами пізнавальної роботи людини, обумовленими потребами ускладненої суспільної практики, в слов'янських мовах виникли різноманітні синтаксичні конструкції, за допомогою яких репрезентовано категорію психологізму в мові.

В умовах сучасного розвитку лінгвістики все більше зростає інтерес до мовних засобів, що формують психологічну напруженість тексту. Так, синтаксис, що виконує таку функцію, розглядається як широке поняття, що відзначається адекватним, оптимальним і цілеспрямованим донесенням до

читачів емоційної, змістової та модальної сторін повідомлення, виражаючи при цьому найрізноманітніші відтінки людських емоцій.

Синтаксис займає центральне місце в граматичній системі мови та в системі художнього тексту. Це визначається тим, що сфері синтаксису спеціально належать ті мовні одиниці, які безпосередньо служать для спілкування людей і безпосередньо співвідносять повідомлюване з реальною дійсністю, включаючи сюди як зовнішню, так і внутрішню, інтелектуальну й емоційну сферу життя.

Невпинний розвиток й удосконалення способів передачі думок, що оформлюються в найрізноманітніші види речень, приніс неабиякий інтерес на зламі тисячоліть до віртуального спілкування.

Інтернет як особливе середовище комунікації став привертати увагу філологів, надаючи дослідникам ресурс мовного масиву, який стрімко розвивається й починає впливати на мову поза власними межами.

У цьому контексті цікавою є творчість молодого прозаїка, автора одного з найбільших україномовних блогів Івана Байдака, яка активно поширюється в інтернеті. Він став зіркою наймолодшого покоління українських письменників, котрі поступово вийшли з інтернетівських нетрів на площі друкованих книг. Цим засвідчують зростаючий інтерес до власного літературного доробку, який в майбутньому впливатиме на формування процесу мислення, психічних особливостей людини, і, як результат, реалізацію процесу комунікації в молоді.

Вивчення синтаксичних засобів вираження психологізму у творах письменника дає змогу дослідити особливості вживання цих одиниць й окреслити саме поняття психологізму, адже воно залишається однією з найскладніших лінгвістичних категорій. Саме це поняття відбиває зміст індивідуальної свідомості автора та пов'язане з проявом суб'єктивного в мові.

Підставою для такого дослідження є нерозкриті багатогранні можливості психологізму у творах сучасних авторів, а саме Івана Байдака. Зацікавленість у вирішенні цієї проблеми дозволяє розширити уявлення про своєрідність психологізму творів письменників молодого покоління, зумовлену особистісно-індивідуальними якостями характеру, душі письменника й героїв, особливостями їх світовідчуття й світосприйняття. Тому перспективними є розвідки про використання синтаксичних засобів психологізму, як фрагментів синтаксичної структури мови початку ХХІ століття. Цим і зумовлюється **актуальність** нашого дослідження.

Тема магістерської роботи – синтаксичні засоби репрезентації психологізму в романах Івана Байдака.

Мета дослідження. Ураховуючи стан дослідження функційних засобів репрезентації психологізму у творах письменника, ставимо за мету на основі аналізу текстового матеріалу схарактеризувати синтаксичні засоби відтворення психологізму в романах Івана Байдака.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- вивчити та проаналізувати досягнення традиційного мовознавства щодо поняття «психологізм», «речення» як основного синтаксичного засобу створення психологізму, його типології;
- з'ясувати стан вивчення проблеми в сучасному мовознавстві;
- виявити та систематизувати різні типи речень у романах Івана Байдака;
- створити картотеку ілюстративного матеріалу;
- визначити індивідуально-авторську своєрідність використання типів речень для створення психологізму в аналізованих творах;
- з'ясувати мовностилістичні особливості синтаксичних одиниць різних типів у романах І. Байдака.

Об'єктом дослідження є синтаксичні засоби репрезентації психологізму в романах Івана Байдака.

Предмет дослідження становить формальна структура синтаксичних засобів репрезентації психологізму, їх стилістичний потенціал, особливості вживання у художніх творах письменниці.

Методи дослідження. Поставлені в магістерській роботі завдання та специфіка об'єкта спричинили використання різних методів. Для виявлення та систематизування синтаксичних засобів репрезентації психологізму на матеріалі доробку обраного автора було використано метод аналізу мовознавчої літератури, описовий, зіставний методи, методика компонентного аналізу, що є складовою структурного методу, і кількісних підрахунків. Застосовувались аналіз, синтез, методи логічного і порівняльного аналізу, системного аналізу та інші. Наукове дослідження було здійснено на основі врахування відомих положень про зв'язок мови і мовлення, мови і мислення, співвідношення форми і змісту мовних одиниць.

Джерелом фактичного матеріалу слугувала картотека реченнєвих конструкцій, що була укладена шляхом суцільної вибірки з романів, які складаються із оповідань про кохання «Особисто Я особисто Тобі» «Рольові ігри» «Тіні наших побачень» Івана Байдака, з яких вичленовано близько 400 різних структурних типів синтаксичних одиниць.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що уперше на широкому фактичному матеріалі здійснено системний аналіз синтаксичних засобів репрезентації психологізму в романах І. Байдака, встановлено специфіку цих одиниць, з'ясовано індивідуально-авторські особливості мови творів письменника.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення деяких теоретичних проблем як традиційного, так і семантичного синтаксису; у спецкурсах із синтаксису мови; у вищівському курсі сучасної української літературної мови; як допоміжний матеріал під час вивчення

простого та складного речення на уроках української мови в середній школі, при написанні наукових робіт студентами.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні теоретичні положення, а також практичні результати дослідження виголошувалися на: Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Пріоритети філологічної освіти» (11 травня 2018 р., Рівне); звітній конференції професорсько-викладацького складу РДГУ (квітень 2019 р.).

Публікації. Проблематику та основні положення магістерського дослідження викладено в 1 публікації: «Особливості функціонування семантико-структурних типів складнопідрядних речень (на матеріалі творів Івана Байдака)».

Структура та обсяг праці зумовлена метою та завданнями аналізу. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів мовознавчого спрямування, висновків, списку використаної літератури (79 позицій), списку використаних джерел (3 позиції). Повний (загальний) обсяг роботи – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЗМУ В МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Поняття *психологізму* в мовознавстві

На рубежі XIX–XX ст., коли починав втрачати творчу силу метод реалізму, на зміну йому виходили модерні літературні напрями з властивими їм загостреними прагненнями якомога виразніше зобразити внутрішній світ людини. Творчість письменників української літератури, починаючи з Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, відзначалася посиленням уваги до проблем внутрішнього життя особистості, що зумовило поглиблення психологічного зображення і, відповідно, викликала жанрово-стильове збагачення літературного процесу. «Змінюється «промінь зору» автора на об'єкт спостереження: автор шукає оптимального співвідношення у зображенні персонажа і його оточення, порушує часове розгортання сюжету, а головне – аналізує стан душі персонажа».

Саме в цей період відбувається активізація психологічного напрямку в літературознавстві, який, ґрунтуючись на здобутках біографічного методу Шарля Огюстена Сент-Бева, трактував мистецтво як «сублімацію авторської психології в художні образи», а основним завданням цього методу було дослідження творчості письменника, спираючись не лише «на історико-біографічний матеріал, а й на свою інтуїцію художника».

З усього розмаїття значень, якими найчастіше наділяють термін «психологізм», український учений Ю. Кузнецов виділяє чотири основних: 1) психологізм як науковий метод, 2) психологізм як індивідуальна особливість художнього стилю письменника, 3) психологізм як певний аспект вивчення сприйняття твору читачем і, нарешті, 4) власне психологізм

– застосування психологічних знань до вивчення художнього явища [43,с. 221].

Проблема психологізму в художній літературі цікава та естетично значуща за будь-яких історичних умов. Саме за допомогою цієї органічної якості мистецтва слова вдається гостро, драматично та цілком виразно розкрити та продемонструвати внутрішні протиріччя особистості, а відтак і конфлікти епохи та суспільства. Показово, що за останні десятиліття термін «психологізм» дуже поширився в науці.

Модерністський відхід від традицій класичного письма тепер на передній план висуває внутрішні переживання героїв, динамічну зміну емоцій, почуттів. Найчастіше формою художнього осмислення дійсності стає спогад, сон, мрія, уявна розмова або й просто вільна асоціативність думок. Психологізм митців модерністського спрямування позбавлений «класичної» уваги до простежування найменших причинно-наслідкових зчеплень. Для нього властива імпульсивність, дискретність, позірنا невпорядкованість внутрішнього світу персонажа. Багато що виявляється опущеним «під воду» (спрацьовує ефект айсберга, про який часто згадують у зв'язку з творчістю Хемінгуей). І все це досягається завдяки використанню мовних засобів психологізму, зокрема і синтаксичних. Письменник XX століття не дає у своїх творах відповіді на всі поставлені проблеми й ті психологічні загадки, що виникають в поведінці героя, не намагається чітко й визначено зв'язати причини й наслідки в мотивах його поведінки, навіть прямо не називає самі мотиви. Але він являє читачеві переживання персонажа в образах і картинах його «видінь», які за структурою подібні до міфу чи сну, пропонуючи тим самим читачеві обрати можливий шлях виходу з «психологічного лабіринту», віднайти всі можливі варіанти відповіді на них. Всі ці явища письменник будує за допомогою особливого використання мовних засобів, які акцентують увагу читача на психологізмі певного твору.

Велику увагу також приділяють письменники-модерністи і зовнішнім мовним виявам персонажів – діалогам. Причому побудова реплік має на меті саме проникнення у внутрішній світ героїв. Мовлення героїв використовується не стільки для інформації про обставини, події, скільки для передачі їхніх почуттів, розкриття ставлення один до одного. Як про тенденцію можна говорити про драматургічність діалогу, підтекстове звучання реплік. Перебіг почувань, відтворений у діалозі, стає тим структуротвірним елементом, який визначає розвиток внутрішнього сюжету.

Початок дослідження психологічного й історичного аспекту в мовознавстві пов'язаний із діяльністю представників Харківської філологічної школи – професорів І. Рижського, І. Срезневського, І. Орнатовського, І. Тимківського, О. Потебні. Засновником психологічного напрямку в східнослов'янській лінгвістиці став саме О. Потебня, який уперше наголосив на зв'язку мовознавства й психології, констатуючи, що психологія змушена користуватися мовою, при цьому мова від самого початку позначає словами почуття [56, с. 54].

Погляди О. Потебні на явище психологізму спиралися на розуміння єдності мови й мислення, тобто думки: «мова є засіб не виражати вже готову думку, а створювати її так, що вона не відображає світогляд, а становить його діяльність» [57, с. 43]. Учений розглядав слово в кількох вимірах: перш за все, слово має зовнішню форму, тобто звуковий вияв; вираження внутрішньої форми перебуває у взаємозв'язку думки й свідомості, тобто демонструє, як людина уявляє власну думку. Також внутрішня форма становить центр образу, який співвідноситься зі словом. Останнім у цьому ланцюгу представлений зміст слова, тобто його значення [57, с. 218].

О. Потебня визначає, що слово має такі ж компоненти, що і художній текст: «зміст (або ідея), який відповідає чуттєвому образу або розвинутому з нього поняттю; внутрішня форма, образ, який вказує на цей зміст, який відповідає уявленню (яке також має значення, тільки як символ, натяк на

відому сукупність чуттєвих сприйнять, або на поняття), і, нарешті, зовнішня форма, у якій об'єктивується художній образ» [57, с. 47].

О. Потебня говорить про тотожність художнього твору й мови (у конкретному вияві – слова): «по-перше, положення про те, що мова є аналогом або праобразом всякої творчої діяльності. Подібно до того, як таємниця живих організмів «приховується» в клітині, так і слово містить у собі «таємницю» творів мистецтва. Тому, по-друге, мистецтво за своєю структурою споріднене зі словом. Як слово становить єдність форми і змісту (образу й значення,) так і твір мистецтва є нерозривною єдністю образу та ідеї. І, нарешті, по-третє, мистецтво, як і слово, виникає не для образного виразу готової думки, а як засіб створення нової думки, і притому такої, яку неможливо виразити в теоретичному мисленні» [57, с. 16]. Такі думки призвели до тлумачення художнього образу у зв'язку із множинністю його значень, при цьому складником образу постає його типовість, яка пояснюється тим, що типові властивості художнього образу сформовані на поєднанні емоційно забарвленого сприйняття та його узагальненні [57, с. 19].

Представником психологічного напрямку був і Д. Овсянико-Куликовський, який продовжив ідеї О. Потебні, досліджуючи психологію творення слова й словесного образу: «Слово є складний психічний процес, що належить до того відділу психіки, який називається думкою, і зводиться до відомих процесів асоціацій та апперцепцій» [50, с. 56]. Особливу увагу науковець приділяє психології творення художником образів як складників мистецтва. Він говорить, що іноді образи чи поняття викликають у нас почуття фізичної або етичної відрази. І тоді здається, що до складу самого образу чи до змісту поняття входять елементи почуттів. Це – ілюзія, адже до складу образу й поняття входить лише розуміння їх відношення до певного почуття, а не саме почуття [50, с. 17]. Тобто, така позиція у створенні словесного образу спрямована на залучення асоціативного мислення, яке впливає на характер викликаних чуттєвих реакцій. У такий спосіб

особистість сприймає образ через посередництво власного конкретно-чуттєвого досвіду.

Подальший розвиток мовознавства спирався на засади структуралізму. К. Леві-Строс та Ф. де Соссюр зробили вагомий внесок у дослідження не лише мови як феномену інтелектуальної діяльності людини, а й художніх текстів як зразків мовної практики. На основі праць учених було створено новий – суб'єктивний – спосіб прочитання літератури, у центрі якого також постало питання психологізму, яке розглядалося під різним кутом: робота письменника над текстом, тобто психологізм творення (О. Білецький, О. Винокур), психологічні аспекти організації (композиції) тексту (М. Бахтін, В. Жирмунський, Л. Булаховський).

Можливість розмежувати біографічну й літературну особистість письменника здійснює О. Винокур. Він відстоює думку про те, що у вивченні історичних фактів ми маємо біографічну постать письменника, а прочитання його творів виявляє літературну особистість. Науковець зазначає, що мовні особливості в художньому тексті насамперед торкаються літературної особистості. Також О. Винокур говорить про можливість віднайдення психологічності в художніх текстах при аналізі структури речень та способу впорядкування в них членів речення, адже для письменника властиво створювати додаткові позаграматичні сенси, які й здатні наснажити контекст психологізмом.

Зображення в художньому тексті дуже часто залежить від характеру образів, які в ньому наявні, при цьому важливо, з якої сфери свідомості вони до нас приходять. Так, О. Білецький робить спробу пояснити, що для психологізму важливі такі чинники, як зображення звуків, запахів, передача тілесності й інших елементів у тексті. Він зазначає, що кожен письменник схильний до яскравого зображення одного із цих видів чуття, що, у свою чергу, викликає в читача певну рефлексію. Окрім цього, для мистецтва слова важлива його емоційність, і письменник організовує текст у такий спосіб,

щоб вона була відчутна для читача, «слово в руках у поетів стає то влучним позначенням, то зображенням явищ зовнішнього світу, то символом-збудником смутного ряду різноманітних уявлень, то засобом емоційного впливу» [3, с. 28]. Емоційність у такий спосіб створює певну психологічну напругу, яка має одне з ключових значень в естетиці художнього тексту.

М. Бахтін у роботі з великими епічними текстами визначив окремі психологічні складники, які «працюють» на текст. Учений створює типологію роману як літературного жанру й виокремлює роман випробування, який, на його думку, найбільш насичений психологізмом, адже в такому романі внутрішній світ людини стає домінантою у творенні літературного образу.

Окремого значення також набуває час, але він тут представлений як «психологічний час». Цей час має суб'єктивне відчуття і тривалість (при зображенні небезпек, очікувань, неприборканої пристрасті і т. н.). Проте такий психологічно забарвлений і конкретизований час «позбавлений суттєвої локалізації навіть у життєвому процесі індивіда, не кажучи вже про історичний час» [76, с. 190]. Тобто, у романі випробування все сконцентовано на перемогах, поразках і становленні головного героя, навколишній світ та інші образи мають функцію декорацій. Психологізм переживань героїв у такому тексті зазвичай твориться за допомогою відповідних лінгвохудожніх засобів.

Переосмислив питання психологізму Л. Виготський: у фундаментальній праці «Психологія мистецтва» він по-іншому інтерпретує психологізм (це був новий погляд у мовознавстві та мистецтві загалом). Л. Виготський намагається обґрунтувати психологічний метод лише на основі тексту: «Ми не переходимо від мистецтва до психології автора або його читачів, оскільки знаємо, що цього зробити на підставі тлумачення знаків не можна. Ми намагаємося вивчати чисту і безособову психологію мистецтва безвідносно до автора і читача, досліджуючи тільки форму і

матеріал мистецтва» [6, с. 7]. Учений здійснив аналіз різних літературних жанрів (байка, новела, трагедія) і дійшов висновку, що кожен із цих різновидів мистецтва має свою естетичну реакцію та способи психологічного впливу на читача.

У подальших філологічних розвідках психологізм був представлений як складник психологічно наснаженого тексту (психологічний текст), який на думку І. Щирової можна визначити «сукупністю поняттєвих ознак, що утворюють концепт «психологізм», і тих мовних сигналів, що маркують ці ознаки» [81, с. 113].

До психологічних текстів належать романи психологічного реалізму, подальші модерні (екзистенційний вимір людського існування) і постмодерні (відтворення потоку свідомості) тексти, детективи. Для таких творів характерними стають (на рівні колізій) розгубленість героїв, непередбачуваність подій; орієнтованість на філософський (екзистенційний) підтекст. Подекуди відсутність чіткої сюжетної канви продукує певну складність у прочитанні й декодуванні такого твору. Психологічні тексти характеризуються невираженістю, тобто не індивідуалізацією авторської думки. Вона «позбавлена розлогих ліричних відступів, у яких така думка могла б прозвучати. Ілюзорне зникнення автора робить психологічні тексти складними для сприйняття. «Багатосенсовість» інтеріоризовані тексти імітують як «не-до-кінця-висловленість», фрагментарність реальної внутрішньої мови» [81, с. 327].

Чуттєва сфера – основа психологічного зображення в тексті. Інтенсивність вираження переживань і почуттів формує особливий текстовий простір, який має помітний вплив на художні враження читача.

Внутрішній світ героїв виступає центром психологізму в тексті, змалювання ж душевних поривань, станів персонажа зображується із залученням метафор і порівнянь, адже переважно ці тропи уможливають яскравість художнього ілюстрування актуалізованих у тексті сюжетів чи

ситуацій. Особливе змалювання автором рухів, міміки, поведінки, мови героя дають можливість зрозуміти його психічний стан, внутрішню напругу, емоційний фон [61, с. 186–187].

В українському літературознавстві найпомітніший слід у поглибленні ідей психологічного напрямку залишив Іван Франко, який спробував трактувати літературу за двома принципами: історичним та психологічним, з врахуванням національної специфіки.

На думку проф. Григорія Ключека, геніальність І. Франка проявилась у вибраному ним методі, який органічно відповідав природі матеріалу, що він досліджував: «... естетика є властиво наука почування, спеціально про відчущання артистичної краси, – значить, є частиною психології. А в такому разі й основана на ній критика мусить бути психологічною і, тільки будучи такою, може користуватися й тими науковими методами досліду, які виробила сучасна психологія, – може зробитися вповні науковою, спосібною до дійсного розвою, а не залежно від капризів моди» [70, с. 53–54].

І. Франко також окреслив такі проблеми співвідношення свідомих та несвідомих процесів творчості митця для літературно-критичних студій початку ХХ ст., що потім порушуються у фройдівському психоаналізі.

Доробок І. Франка та проза початку ХХ ст. дали багатий матеріал для сучасних досліджень психологізму, адже багато творів представляли собою, певні психологічні студії. Наприклад, «Перехресні стежки» Івана Франка, «Камінний хрест» Василя Стефаника, «Людина» та «Царівна» Ольги Кобилянської, «Цвіт яблуні», «Дебют», «Intermezzo» Михайла Коцюбинського та інші.

І. Франко першим в українському літературознавстві встановив відмінність між способом створення психологічних портретів реалістами (модерністами) кінця століття та їх попередниками.

Сучасні дослідники говорять про «новий психологізм» письменників «молодої генерації», відмінний від психологізму Панаса Мирного, І. Франка,

А. Чехова та європейський психологізм Еміля Золя, Генрі Джеймса, Артура Шніцлера, Кнута Гамсуна та ін. Окрім того, проза І. Франка також стала цікавою для досліджень різних проявів психічних станів, для передачі яких він вибрав нові форми психологізму у творчості.

Наявність у широкому літературному досвіді психологічно наснажених творів, а також тенденції сучасної літератури відтворювати не зовнішні, а внутрішні виміри людського буття спонукає до пошуку відповідних методологій лінгвістичного аналізу мовних аспектів творення психологізму образів та ситуацій у художньому тексті.

1.2. Синтаксичні засоби репрезентації психологізму

Синтаксис, на відміну від інших рівнів мови, завжди є виразним й уся його структура в багатьох художніх текстах підпорядкована психологічному відтворенню внутрішніх вимірів буття людини, емоцій або вираженню додаткового смислу. Вдале використання таких синтаксичних будов допомагає розкрити замисел автора та подати об'єкт зображення в деталях, завдяки чому художні тексти стають психологічно вмотивованими, експресивно вираженими та емоційно забарвленими.

Залежно від ідіостилю автора синтаксичними засобами вираження психологізму можуть виступати всі структурні типи речення як комунікативної одиниці. Такими синтаксичними одиницями можуть бути як прості односкладні та двоскладні, так елементарні та багатокomпонентні складносурядні та складнопідрядні речення, безсполучникові конструкції.

За синтаксисом визнаний великий стилістичний потенціал, пов'язаний із традиційними засобами синтаксичної стилістики: використанням різних типів простих і складних речень, порядку слів, паралельних і синонімічних синтаксичних конструкцій, звертань, вставних і вставлених одиниць, різних способів передавання чужого мовлення, парцельованих, приєднувальних

конструкцій, еліпсів. Отже, як підкреслює С. Єрмоленко, психологічне напруження за допомогою синтаксису пов'язане зі структурами, що несуть у своїй семантиці відтінок розмовного, невимушеного стилю, а також з особливим актуальним членуванням фрази, виділенням теми й реми.

Конструкції, що виражають психологічне напруження твору, утворюють відкритий ряд. Можна навести перелік явищ, які зазвичай уналежнюють до таких конструкцій: парцеляція, сегментація, лексичний повтор із синтаксичним поширенням, питально-відповідні конструкції в монологічній мові, номінативні речення (переважно ланцюжки номінативних речень), вставні конструкції, особливі випадки словорозташування та ін. Перелік таких конструкцій у різних авторів може розширюватися.

Зокрема, Н. Гуйванюк, окреслюючи досягнення й проблеми синтаксису, зараховує до цих конструкцій естетично наснажені висловлення, зокрема конструкції з антиципацією (особлива стилістична фігура, яка полягає у певному відхиленні від звичайної лінійної послідовності елементів речення чи тексту, за якого антиципований (випереджувальний) елемент (переважно займенник) уживається перед прямим позначенням об'єкта, з яким він семантично і синтаксично співвідноситься); синтаксичний паралелізм; актуалізацію мовних засобів, тісно пов'язану з авторськими інтенціями; структурування синтаксичних одиниць (неповні реалізації речення, парцельовані, обірвані чи сегментовані конструкції, еліпсація чи незавершеність висловлення); варіювання синтаксичних конструкцій, варіантні й художні способи структурування висловлень, що відбивають той самий фрагмент дійсності (порядок слів, членування тексту на більші чи менші одиниці); часте використання авторських порівняльних конструкцій, складні речення, між предикативними частинами яких встановлюються відношення антитези чи мовного парадоксу.

Синтаксична будова української мови формувалася і продовжує формуватися впродовж багатьох століть. Основною одиницею синтаксису є

речення. Воно служить засобом передачі задуму мовця, бо несе в собі повідомлення, що свідчить про акт усвідомлення дійсності.

Одним із продуктивних і частотних синтаксичних засобів вираження психологізму є прості та складні речення.

В ієрархії синтаксичних одиниць реченню належить центральне місце, оскільки воно безпосередньо формує повідомлення. Саме в реченні реалізуються найважливіші функції мови: комунікативна (мова як засіб спілкування) і пізнавальна (мова як знаряддя пізнання і відображення дійсності, вираження думки). Структурно-семантичні особливості синтаксичних одиниць теж виявляються в реченні [72, с. 43].

Дослідження речення для мовознавців завжди було дискусійним. Дотепер це поняття не має загальноприйнятого тлумачення, навіть не зважаючи на те, що воно займає центральне місце в синтаксичній системі мови.

Під час вивчення речення дослідники намагались визначити речення в логічному плані, психологічному, формально-граматичному тощо. Деякі мовознавці для означення поняття «речення» опираються на загальні ознаки, що виходять за межі синтаксису.

Тому не випадковим є те, що у лінгвістиці відомо до 600 визначень речення. Однією з найвідоміших є позиція В. Виноградова щодо обґрунтування цієї одиниці, який визначив речення як інтонаційно і граматично оформлену найменшу комунікативну одиницю, що служить головним засобом формування, вираження думки, вольових почуттів і емоцій [72, с. 44].

На думку О. Мельничука, «речення можна визначити як основну знакову одиницю мовлення, яка формується з мовних знаків нижчого порядку – лексичних, фразеологічних і синтаксичних – і відзначаються внутрішньою цілісністю і зовнішньою автономністю, виступаючи поза

контекстом у ролі закінченого відрізка мовлення і виділяючись у контексті на єдиному рівні членування [47, с. 56].

Дослідник стверджує, що синтаксис розглядає суто конструкцію речення взяту в цілому та синтаксичні прийоми «виділювані з синтаксичної структури речення і розглядувані як у зв'язку з певною синтаксичною конструкцією речення, так і поза будь-якою конструкцією» [47, с. 56].

І. Вихованець бере до уваги семантико-синтаксичні, формально-граматичні, комунікативні, мовні та мовленнєві показники при визначенні речення [7, с. 51].

Мова є засобом спілкування і знаряддям пізнання й відображення дійсності, знаряддям вираження думки. У межах цієї конструкції розгортаються майже всі прийоми семантичної та формальної організації синтаксичних одиниць [7, с. 52].

К. Ф. Шульжук зазначає, що «речення – мінімальна комунікативна одиниця, яка оформлена за законами певної мови і є відносно завершеною одиницею спілкування» [72, с. 44].

Речення розглядають з трьох аспектів: формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного й комунікативного. У структурі речення пов'язані між собою синтаксичні зв'язки й виділювані на їх основі компоненти самого речення вказують на те, що формально-синтаксичне функціонування обумовлює внутрішньо-синтаксичну будову. Із семантико-синтаксичного боку структура речення схарактеризована семантико-синтаксичними відношеннями та компонентами значеннєвої природи, що виділені на їх основі та відбивають специфіку з'єднання змісту й форми компонентів речення [7, с. 17].

Комунікативні особливості речення виявляються в мовленнєвій ситуації, в тексті. Комунікативна організація речення пов'язана з його актуальним членуванням, яке реалізується в конструкції за рахунок поділу її на «дане» (відоме, вихідне) і «нове» (основу повідомлення). Цей актуальний,

комунікативний аспект стосується темо-ремних відношень у висловленні [7, с. 50].

Отже, у процесі перетворення речення на висловлення звертається увага на смислове членування, що важливе для певної ситуації, для певного комунікативного завдання.

Речення є основною синтаксичною одиницею, а відтак у ньому функціонують і з нього можуть виокремлюватися слова і словосполучення. Проте цих синтаксичних одиниць не достатньо для його створення. Для того, щоб виникло речення необхідно граматично узгодити семантико-синтаксичні відношення та синтаксичні зв'язки між словами. Щоб досягти цього, необхідно використовувати засоби зв'язку, тобто прийменники, сполучники та частки, крім того, відповідно до вимог речення, узгодити слова за допомогою закінчень. Оскільки деякі зв'язки реалізуються на рівні словосполучення, то необхідно побудувати синтаксичну конструкцію так, щоб вона виражала думку, повідомлення. За такий обґрунтований підхід відповідає категорія предикативності, тобто модально-часовий план [7, с. 53].

Реченню як основній синтаксичній одиниці властива семантико-граматична багатовимірність. Речення класифікують: за будовою; за характером предикативних відношень; за метою висловлювання; за емоційним забарвленням.

За будовою речення поділяють на прості та складні. За характером предикативних відношень бувають стверджувальні та заперечні з нашаруванням відтінків об'єктивної чи суб'єктивної модальності. За метою висловлювання виділяють розповідні, питальні, спонукальні, оптативні. Такі чотири комунікативні типи речень можуть бути окличними, якщо мовці емоційно забарвлять ці конструкції і вимовлять їх з окличною інтонацією. Однією з характеристик речення в усному мовленні є інтонація. Саме вона оформлює речення як цілісну синтаксичну одиницю, виконує роль

супровідного або єдиного способу виділення комунікативного центру висловлення, виступає одним із засобів смислових розрізень [7, с. 54].

Отже, речення є тією синтаксичною одиницею, яка об'єднала в собі формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні, комунікативні, мовні та мовленнєві показники.

Більшість мовознавців як основну ознаку речення виділяють предикативність, яка є комплексною синтаксичною категорією, що виражає співвіднесеність повідомлення з дійсністю і формує речення як комунікативну одиницю [72, с. 44].

Предикативність речення реалізується у таких категоріях, як модальність та синтаксична категорія часу, які пов'язані між собою. Ця граматична ознака охоплює ті речення, які репрезентують повідомлюване як те, що реально існує у теперішньому, минулому й майбутньому часі або як ірреальне (бажане, можливе). У реченнях з реальною модальністю чітко встановлений часовий план можна визначити із контексту. Тому синтаксичний час може й відповідати морфологічному часу, а може і не відповідати. Проте поняття синтаксичного часу ширше, ніж морфологічного [72, с. 45].

О. Мельничук визначив модальні значення розповідності, бажальності, питальності, умовності, гіпотетичності, спонукальності, що розрізняються своїми синтаксичними засобами [47, с. 58].

Дослідженням категорії модальності займалися у різних аспектах такі лінгвісти як І. Вихованець, О. Шахматов, В. Виноградов, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, В. Русанівський, П. Дудик, К. Городенська, М. Плющ, В. Ярцева, Г. Золотова [71, с. 45].

І. Вихованець, диференціюючи формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні, мовні, мовленнєві та комунікативні фактори, окремо вирізняє ознаки, що властиві кожному з аспектів синтаксису. Він зауважує, що сукупність таких ознак визначає речення як одиницю мови та мовлення [6].

Порівняно з іншими синтаксичними одиницями реченням властива семантико-граматична багатовимірність. Зокрема, їх класифікують за: будовою, за характером предикативних відношень, за метою висловлювання, за емоційним забарвленням. Так, за будовою речення поділяють на прості і складні. За характером предикативних відношень речення бувають стверджувальні і заперечні з нашаруванням відтінків об'єктивної чи суб'єктивної модальності. За метою висловлювання речення членують на розповідні, питальні і спонукальні. Усі ці комунікативні типи речень можуть бути окличними, якщо мовці надають цим конструкціям емоційного забарвлення і вимовляють їх з окличною інтонацією.

Одним з найпоширеніших прийомів явища психологізму в мікросистемі творів письменника є вживання односкладних речень різного типу. Такі конструкції (як окремі речення чи предикативні компоненти складного речення) динамізують оповідь, ущільнюють її, примушуючи читача не збиватися із ритму повідомлення і стежити за розвитком оповіді.

Односкладні речення – речення з одним наявним головним членом, що не потребують поповнення другим головним членом [73, с. 114].

Ґрунтуючись на теоретичних положеннях таких праць, як «Сучасна українська літературна мова: Синтаксис» (1972), «Теоретична граматика української мови: Синтаксис» (2001) А. Загнітка та ін., виділені такі типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні.

Односкладні означено-особові речення – речення, головний член яких виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу [73, с. 114].

Використання означено-особових речень у мовленні автора засвідчує динамічність висловлення, а також сприяє уникненню повторення тих самих членів речення, які виражені займенниками.

Односкладні безособові речення – речення, головний член яких називає дію чи стан, незалежні від активного діяча [73, с. 120].

Надзвичайна смислова та структурна різноманітність безособових речень відкриває перед письменниками широкі можливості для використання їх із стилістичною настановою. Вони дуже активно використовують безособові конструкції різних типів, зважаючи на їх семантико-структурні властивості. Значна кількість безособових речень має головні члени, виражені безособовими дієсловами. Хоч кількість безособових дієслів в українській мові порівняно невелика, проте автори часто їх уживають, щоб інтенсифікувати можливості повідомлення, привернути до нього увагу, виділити у творі для підсилення психологізму.

Односкладні номінативні речення – речення, головний член яких виражений іменником у формі називного відмінка. Відмінною рисою номінативних речень є констатуюча інтонація [73, с. 129].

Прості речення можуть бути ускладнені. Вони є самостійними, монофункціональними, як і прості неускладнені речення.

Прості ускладнені речення – синтаксичні конструкції, у яких наявні однорідні або відокремлені члени речення, а також вставні і вставлені компоненти, звертання [73, с. 150]. Речення ускладнені за допомогою однорідних членів речення, відокремлених другорядних членів речення, вставних та вставлених компонентів, звертань, а також порядку слів у конструкції.

Однорідні члени речення – члени речення, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення і поєднуються між собою сурядним зв'язком [73, с. 153].

Однорідні члени речення утворюють цілісний структурно-семантичний блок, між компонентами якого наявні єднальні, зіставно-протиставні, розділові, приєднувальні та градаційні відношення.

Відокремлення – смислове й інтонаційне виділення у реченні непоширеного чи поширеного другорядного члена речення, який унаслідок цього набуває більшої самостійності [73, с. 161].

Відокремлені другорядні члени речення функціонують у сучасній українській мові регулярно. Порівняно з невідокремленими вони мають додаткове змістове навантаження і виражають додаткову предикативність.

Вставні компоненти (слова, словосполучення, речення) – мовні одиниці, що виявляють ставлення мовця до висловлюваної ним думки і виражають різні модальні значення (можливості, сумніву та ін.) [73, с. 166].

Вставлені компоненти (слова, словосполучення, речення) – мовні одиниці, що передають додаткові, побіжні повідомлення, перериваючи основне висловлення за допомогою інтонації вставленості [73, с. 169].

Вставні компоненти можуть вживатися на початку, в середині, в кінці речення, а вставлені одиниці – в середині та в кінці речення.

Звертання – інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти чи персоніфіковані предмети, яким адресоване мовлення [73, с. 171]. Звертання в силу своєї специфіки несе значне стилістичне навантаження, перебуваючи в будь-якій позиції.

Порядок слів – властиве даній мові розташування слів у реченні зумовлене змістом і граматичною будовою самого речення [73, с. 176]. Зміна порядку слів деколи зумовлює зміну їх синтаксичної ролі, змісту речення нерідко виступає як стилістичний засіб психологізму.

Усі головні і другорядні члени речення можуть займати будь-які позиції в реченні, найтипівіші з яких репрезентують прямий порядок слів. Зворотний (інверсійний) порядок слів часто використовують як стилістичний засіб.

Поділ речень на прості і складні передбачає аналіз їх з погляду граматичного, переважно синтаксичного, логіко-семантичного,

інтонаційного, стилістичного і за умови писемного вияву речень з пунктуаційного погляду.

Особливої уваги заслуговує складне речення, оскільки ця синтаксична конструкція дуже часто стає стилістичним засобом психологізму. Ці речення, на відміну від простих, більше семантично навантажені.

Із середини XVIII ст. до кінця 20-х років XIX ст. вчення про складне речення формувалося як самостійний розділ синтаксичної науки. Синтаксична будова мови перебуває в тісному зв'язку з розвитком категорій мислення. У спільнослов'янський період використовувалися переважно прості речення [41, с. 76].

Система складних речень, сформована в праслов'янській мові, зазнала змін упродовж історичного розвитку мови. Лінгвісти засвідчують, що складні речення виникли значно пізніше, ніж прості, причому первісний тип складних конструкцій становили безсполучникові. Сполучникові (складносурядні і складнопідрядні) структури з'явилися згодом. Історично найпізнішим структурним типом речень є складнопідрядні речення. На базі складних речень мінімальної будови (елементарних, двокомпонентних) утворилися складні ускладнені (неелементарні, багатоконпонентні) конструкції, що свідчить про високий ступінь розвитку мислення і мови [72, с. 207].

У результаті виникли складні речення, які в мовознавстві досліджуються вже упродовж довгого періоду. На початку XIX ст. почали вживати терміни «головне речення», «підрядне речення», «складне мовлення». Із часом їм на зміну прийшов термін «складне речення». Так, Л. Якоб зазначає: «Речення бувають або прості, або складні, залежно від того, одне чи багато суджень виражаються в них». На думку О. Востокова, «Замість одного означального або додаткового слова може бути приєднане до підмета або присудка ціле речення підрядне» [72, с. 207]. М. Греч визначає три типи підрядних речень за граматичними ознаками: іменникові,

прикметникові, обставинні. Учений першим у русистиці подав розгорнуту класифікацію складнопідрядних речень у логічному і граматичному аспектах [72, с. 249].

Проте не існує одностайної думки щодо статусу складного речення і до сьогодні, відтак ця проблема викликає інтерес у науковців.

О. Потебня заклав наукові засади в дослідженні граматичної структури української мови. Йому належить чотиритомна праця «Из записок по русской грамматике» (1874 р.). У ній багато уваги приділено проблемі утворення складного речення, встановленню генетичних зв'язків між простим і складним реченням. Спеціальний розділ «Перехід прикладок у речення» присвячений процесу перетворення простого речення у складне. На думку мовознавця, паратактичні бездієслівні речення поступово починають розумітись як дієслівні, що становлять речення [52, с. 249]. Походження ж гіпотаксису полягає в тому, що: «Із самого початку прості речення слідує одне за одним так, що формальні відношення між ними зовсім не усвідомлюються й не позначаються. Ряди їхні подібні малюнку без перспективи. Зв'язок між ними встановлюється за допомогою займенників відносних, розгляд яких відноситься до вчення про складне речення» [52, с. 127].

На прикладах паратактичних конструкцій науковець показував послідовність розвитку додаткових і означальних підрядних речень, які поєднані підрядними сполучними засобами.

У О. Потебні є теза про згущення думки, яка буде більш зрозумілою в контексті його вчення про виникнення та розвиток частин мови й речення.

Дослідник на прикладах паратактичних конструкцій показував послідовність розвитку означальних і додаткових підрядних речень, що з'єднані підрядними сполучниками. До прикладу: Прислалъ челоуѣка, Иваномъ зовуть [52, с. 251]. У цьому типі зв'язку підрядне паратактичне речення не має не тільки відносного, але й вказівного займенника, а підмет і

додаток головного слугують підметом та додатком підрядному. Есть печера, изъ тоя пещеры исходитъ источникъ [52, с. 255]. Як бачимо, у цій конструкції іменник головного речення, від якого залежне паратактичне, повторюється в підрядному разом із займенником (його може й не бути), що вказує на вже згаданий іменник.

О. Потебня встановив, що процес заміни паратактичних речень відбувався рівномірно, «з посиленням гіпотактичності й прямування до об'єднання речення, з розвитком відносних займенників [52, с. 251].

Таким чином, дослідник утверджує домінування граматики над мисленням, яке виявляється в тому, що мова не просто виражає готову думку, але членує її, оформлює, інтерпретує її, збагачуючи своїм граматичним значенням. Він довів, що в основі змісту речення лежить психологічне судження, яке в ньому виражається. До того ж головною особливістю сучасного речення є його дієслівність. Щодо змісту, то особове дієслово представляє ознаку в момент його виникнення від діючої особи [6, с. 326].

Граматичній розбудові української мови прислужилися на початку ХХ століття С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартер та В. Сімович, які заклали основи наукового опису й термінології українського синтаксису. С. Смаль-Стоцький написав спільно з Ф. Гартером «Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache» (1913 р.). Уперше побачила світ «Граматика руської мови» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартера у Відні 1893 року. Ця робота послужила зразком системного опису граматичного ладу української мови.

У «Граматичі руської мови» (1893 р.) розглядаються відомості про граматичний (власне синтаксичний) лад української мови в окремому розділі, під назвою «Складня». Ні у вступній частині роботи, ні у вступі до самих розділів не згадується про термін «складня», який відповідає грецькій назві «синтаксис» (паралельний термін «синтакса», який вживали деякі українські лінгвісти), він є необґрунтованим. Немає в роботі і визначення «складні», як

розділу граматики, який вивчає речення чи сполуки речень. Розділ по-новому обґрунтовує наукові підходи до вивчення явищ синтаксису, зокрема складнопідрядного речення. Було запропоновано оригінальні класифікації речень та членів речення, багато з яких використано вперше в українському мовознавстві, проте впродовж XX ст. набули популярності у трактуванні і подальшому розвитку осмислення понять [57, с. 113].

Цікавим та обґрунтованим виявився логіко-граматичне напрям визначення основної синтаксичної одиниці, а саме реченє (гадка): «Реченє – се гадка (думка), виражена словами». Відомості про «реченє поєдинче» (просте речення) було внесено у підзаголовок «Складні». Для поняття «складне речення» введено термін «сполука речень», визначено два типи «сполуки речень», що складаються з «дрібних» речень, тобто предикативних частин: «рівнорядних» та «підрядних». У підрядних реченнях визначено «головні» та «побічні» [57, с. 114].

С. Смаль-Стоцький звертає увагу і на синтаксичний зв'язок «дрібних речень» у складнопідрядному: «підрядні» та «надрядні», що зумовило їх поділ на «речення сполучені рівнорядно» та «речення сполучені підрядно» [57, с. 114].

Підрядні речення мовознавець пов'язує з питанням про пряму мову («бесіду пряму») та власне непряму мову («бесіду залежну»), показує їх взаємозамінність. У реченнях, що «сполучені підрядно», побічне речення є «членом головного». Тому підрядно-сполучені речення поділено на такі типи: присудкові, підметові, предметові, прислівникові, прикметникові, що відповідає логіко-граматичній класифікації, що поділяє речення на присудкові, підметові, додаткові, означальні, обставинні. Прислівникові поділяються за значенням на шість підтипів: наслідкові (зі сполучниками що, так що, що аж), причинові, припустові, порівняльні, часові, умовні. Зустрічаються з-поміж сполучних засобів деякі народнорозмовні, наприклад: із-за того, що; хоть, хочай, заким, скоро, докіль, покіль та ін. [57, с. 115].

Складнопідрядні речення класифікують також за формально-граматичним принципом (за засобами зв'язку), де вони поділяються на відносні, питальні (тобто з'єднані питальними словами хто, що, котрий, який та ін.) та визискові, що вводяться сполучником що (тобто з'ясувальні). Щоправда в ілюстраціях речень натрапляємо також на структури зі сполучником *щоб* та порівняльними сполучниками [57, с. 145]. За сучасними класифікаціями (логіко-граматичною та структурно-семантичною) виділяють ще підрядні обставинні місця, способу дії, міри та ступеня, про які не згадують автори «Граматики руської мови» (1893 р.).

Розділ «Складня» у праці С. Смаль-Стоцького засвідчує, що першим у мовознавчій науці автор проклав нові шляхи у вивченні синтаксису. Його мовознавчі погляди мають великий вплив на формування граматичних концепцій ХХІ ст. [57, с. 114].

Розвиток мовознавчої науки відбився у працях О. Курило, О. Синявського, Л. Булаховського та інших науковців.

О. Курило зробила внесок у галузь синтаксису та фразеології. Її праця «Уваги до сучасної української літературної мови» (1923 р.) є однією з найцікавіших у цьому напрямку робіт. Мовознавець у праці зазначала, що: «Паралельно з зворотами гіпотактичними або підрядними, тобто зворотами, де одно слово або сполучення слів залежить від другого, можуть у певних випадках, переважно в мові поетичній, мати місце й звороти паратактичні або сурядні, де одно слово або сполучення слів стоїть у залежності від другого» [41, с. 101].

О. Курило висловлювала думки про природу складного речення: «Певна річ, думка ширшаючи, глибшаючи, складнішаючи, вимагає й складних висловів, щоб виразити себе, і легкість літературної мови не може дорівнювати легкості народного вислову. У мовах культурних націй заміна старих сурядних конструкцій новішими підрядними є факт прогресивний: де

менш розвинена думка вбачає незалежні явища, там розвиненіша думка шукає залежності і знаходить її» [41, с. 105].

У своїй праці «Норми української літературної мови» (1931 р.) О. Синявський пише, що складнопідрядні речення «це такі складні речення, де більш чи менш явно виступає неоднаковість залежності їх: одно з них виступає як керівне, друге як залежне, підрядне» [41, с. 317]. Він вважає, що «підрядно-сполучені» речення дуже різноманітні як за значенням, так і за способом сполучування.

Д. Овсянико-Куликовський аналізує лише ті підрядні сполучники, що приєднують підрядні частини до головних, а також розглядає й інші засоби зв'язку частин у складнопідрядному реченні [72, с. 250].

Д. Кудрявський, як представник формального напрямку, піддав гострій критиці традиційну класифікацію. Основну увагу він звернув на відносні займенники так сполучники. А дехто з прихильників формально-граматичного напрямку заперечував навіть саму доцільність поділу складних речень на складносурядні і складнопідрядні [72, с. 354].

І. Чередниченко створив власну класифікацію складнопідрядних речень і виділив три головні типи підрядності: підрядність до окремих членів речення (причленна), підрядність до цілого складу речення, взаємопідрядність. Із першого типу речень І. Чередниченко виділяє присубстантивно підрядні, тобто ті, що пояснюють члени головного речення, виражені іменниками; приад'єктивні підрядні, тобто ті, що пояснюють дієслово; приадverbільні, тобто ті, що пояснюють прислівникові члени; призайменникові підрядні, тобто ті, що стосуються займенникових членів головного речення [67, с. 93].

Ті речення, зміст яких залежить від змісту головного речення і в яких наявний показник підрядного підпорядкування, підпорядковуються до цілого головного речення [67, с. 250].

Структурно-семантична класифікація репрезентована різними варіантами, деякі з яких пов'язані із сучасними класифікаціями.

Основні принципи логіко-граматичної класифікації в українському мовознавстві заклали М. Лучкай, Я. Головацький, М. Осадца, Й. Лозинський, С. Смаль-Стоцький, І. Нечуй-Левицький та ін. Ф. Буслаєв намагався уніфікувати логіко-граматичну класифікацію складнопідрядних речень і стверджував, що підрядним реченням може бути виражений кожен із членів речення, крім присудка. Є. К. Тимченко розмежовував серед «побічних» речень речівникові, прикметникові, прислівникові. Через те, що прирівнювати підрядні частини до членів речень учені вважали помилковим, вони піддали критиці таку класифікацію. Так, О. М. Пешковський вважав, що підрядні частини і члени речення розрізняються як за формою вираження, так і за змістом. Є. Ф. Будде диференціював підрядні речення за видом синтаксичного зв'язку, за допомогою якого вони поєднуються з головною предикативною частиною. П. Ф. Фортунатов розрізняв складнопідрядні речення за сполучними засобами, тобто складнопідрядні із сполучниками та сполучними словами, аналізуючи ці речення з точки зору граматичного ладу. О. О. Шахматов вважав, що найточніше вказує на зв'язок і взаємозалежність сполучникових речень термін «співпідрядність» [72, с. 249].

До фундаментальних праць із синтаксису, що почав активно розвиватись у 70 – 80-х рр. ХХ ст., та був очолюваний відділом теоретичної граматики української мови Інституту мовознавства ім. О. Потебні, а з 90-х рр. Інституту української мови НАН України, належать праці І. Вихованця, К. Городенської, Н. Гуйванюк, В. Русанівського, А. Загнітка, О. Мельничука, П. Дудика.

Так, початок ХХІ століття в синтаксичній науці позначився продовженням поглиблених досліджень складних синтаксичних одиниць із погляду семантичної організації й комунікативної оформленості, не оминаючи увагою формально-синтаксичний аспект будови.

Проблема сутності складнопідрядного речення остаточно не розв'язана і до сьогодні. Спроби пояснити проблему складнопідрядного речення з позицій структурно-семантичного синтаксису робила В. Белошапкова, яка дала найпереконливіше тлумачення цього поняття. Дослідниця розглядає складнопідрядне речення з трьох сторін: формально-граматичної, семантичної та комунікативної. Проте у визначенні зосереджується тільки на двох рисах – граматичній та комунікативній. Із формально-граматичного погляду складнопідрядне речення характеризується тим, що воно будується за певною структурною схемою на основі двох чи більше предикативних одиниць. Звідси і визначення: «Складнопідрядне речення може бути визначене як об'єднання предикативних одиниць на основі синтаксичного зв'язку, побудоване за тією чи іншою структурною схемою і призначене для функціонування як одна комунікативна одиниця» [4, с. 515]. В. Белошапкова зазначає, що специфіка складнопідрядного речення приховується насамперед в комунікативній побудові.

Своє розуміння цього синтаксичного явища представив І. Вихованець: «Складнопідрядним називають різновид складного речення, дві або більше предикативних частин якого поєднані підрядним зв'язком, і в якому одна частина підпорядковується іншій». Складнопідрядні речення являють собою клас синтаксичних конструкцій, диференційною ознакою яких є синтаксична нерівноправність поєднуваних підрядним зв'язком частин [7, с. 312].

Одні із найпотужніших представників українського синтаксичного мовознавства І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, називають моделями, а не структурними схемами, ті зразки, за якими будуються складнопідрядні речення. До того ж, складне речення, вони вважають новою одиницею порівняно з простим реченням. Дослідники встановили, що «складнопідрядне речення становить єдність двох чи більше предикативних одиниць і відповідних семантичних позицій, що виражають відношення між

ситуаціями і призначені для функціонування у складі тексту як єдине комунікативне ціле» [54, с. 419].

К. Ф. Шульжук обґрунтував у своїй праці «Синтаксис української мови» (2004 р.), що частини складнопідрядних речень є синтаксично нерівноправними, тобто синтаксично незалежна частина є головною, а синтаксично залежна є підпорядкованою. У підрядній частині завжди є показник її несамотійності – підрядний сполучник або сполучне слово [72, с. 210]. На основі чого можна зробити висновок, що саме структурні особливості потрібно враховувати при визначенні головної та підрядної частини складного речення.

Головна частина може бути не завжди самотійною із структурного боку. Це пояснюється наявністю вказівного слова, яке вимагає конкретизації свого змісту вже в підрядній частині [72, с. 251].

К. Ф. Шульжук виділяє 3-поміж основних типів (різновидів) підрядного синтаксичного зв'язку прислівний та детермінантний.

У монографії «Основи українського теоретичного синтаксису» А. Загнітко велику увагу приділив розгляду регулярності/нерегулярності підрядності в системі складного речення. Автор праці порушує широке коло проблем, що є дискусійними і потребують осмислення. Так, він наголошує, що при вивченні структурно-семантичних особливостей складнопідрядного речення важливо усвідомлювати природу й функції тих мовних засобів, що служать для зв'язку частин складного речення [24].

Складне речення будується за допомогою тих чи інших структурних різновидів простого речення, що модифікуються відповідно до особливостей складного речення. Тому не можна стверджувати, що це є механічним поєднанням простих речень.

Складне речення потрібно розглядати в цілісності як самотійну структурну та комунікативну одиницю, що є засобом формування та передачі інформації. Тому помилково вважати, що частини складного речення

виступають окремою комунікативною одиницею і мають семантичну та інтонаційну завершеність.

Проаналізований нами матеріал теоретичних відомостей про складнопідрядне речення дав можливість простежити еволюцію формування поняття «складного речення» в мовознавстві, а відтак місце складнопідрядного речення в системі синтаксичних одиниць. Можна стверджувати, що від О. Потебні та до сьогодення термінологія, розуміння та трактування складного речення змінюється з часом, набуває трансформацій.

На відміну від складносурядних речень у складнопідрядних конструкціях предикативні частини граматично залежні одна від одної: одна з них виступає головною, а друга – підрядною, тобто залежною від першої, підпорядкованою їй [53, с. 311].

Із погляду семантики друга частина більш важлива, бо узагальнює життєвий досвід, однак граматично вона підпорядкована першій частині. Складнопідрядним називається те речення, яке складається з двох чи більше предикативних частин, що поєднуються підрядним зв'язком у єдине семантичне, структурне, а також інтонаційне ціле за допомогою сполучних слів чи сполучних підрядності та інших граматичних засобів [75, с. 250].

В основі класифікації складнопідрядних речень лежить структурно-семантичний принцип, що полягає в тому, що складні конструкції розглядаються як єдине ціле із взаємозв'язком складових частин – головної та її підрядної. За таким принципом визначається, що саме пояснює підрядна частина – одне слово чи все головне речення, за допомогою яких граматичних засобів поєднуються головна і підрядна частини і в яких змістових відношеннях вони перебувають [53 с. 311].

На основі структурно-семантичного принципу виділяються такі типи складнопідрядних речень з підрядними: з'ясувальними, означальними, обставинними (місця, способу дії, міри і ступеня, часу, допусту, наслідку, мети).

Залежно від типів підрядного зв'язку між предикативними частинами, тобто до чого відноситься підрядна частина, до всієї головної частини чи до одного слова, складнопідрядні речення поділяються на нерозчленовані, або прислівні та розчленовані, або детермінантні [53, с. 311].

До нерозчленованих речень відносять з'ясувальні та означальні. У таких реченнях формальну і змістову організацію складнопідрядного речення поряд із засобом зв'язку між підрядною і головною частинами визначають опорні слова, які є в головній частині, тобто наявність та характер будови підрядної частини залежить від складу головної частини. Цим відрізняються розчленовані речення від нерозчленованих [53, с. 311].

До розчленованих речень належать складнопідрядні речення з підрядним обставинним та супровідним. Для них характерна віднесеність підрядної частини до всієї головної частини в цілому.

У разі певних ускладнень будови головної частини можливі відхилення від типової співвіднесеності частин. Тоді підрядна частина може відноситися до слова в головній частині, проте такий зв'язок між головною та підпорядкованою частинами не такий тісний, як у нерозчленованих реченнях [51, с. 311].

У розчленованих складнопідрядних реченнях дві частини поєднують за допомогою семантичних сполучників, які закріплені за певними видами підрядних частин. Вони є головним організуючим центром складнопідрядного речення. Саме за семантикою сполучників виділяються типи підрядних частин у складнопідрядних реченнях: одні засоби служать для зв'язку підрядних часу, інші місця, допусту, мети і т. д. У таких реченнях сполучникові засоби виступають диференційною ознакою [53, с. 311].

Сполучники підрядності та сполучні слова у складнопідрядному реченні виражають певну модальність, наприклад, реальність, можливість, гіпотетичність, бажаність, необхідність, спонування та ін. Вони поділяються на семантичні, які є засобом вираження конкретної семантики і відповідні

семантичні відношення чи то причинові, чи то допустові, чи то наслідкові тощо: *бо, тому що, через те що, так що, хай, хоч, якби, якщо*, та асемантичні, що є поліфункціональними, які не мають конкретної семантики і виражають лише залежність однієї частини від іншої: *що, коли, як, щоб, мов, наче* та ін. [74, с. 312].

До сполучників підрядності належать такі: *що, мов, наче, щоб, бо, якби, коли, чи, ніби, якщо*; до сполучних слів відносять *що, хто, чий, який, котрий, коли, звідки, наскільки, скільки, як, чому*. Відносні займенники виступають у ролі сполучних слів, які бувають у різних відмінкових формах та прислівники займенникового походження [74, с. 312].

У складнопідрядних реченнях переважно закріплений порядок частин – у реченнях із підрядним з'ясувальним, означальним, причиновим чи наслідковим. Якщо розташування частин визначається ситуацією мовлення, комунікативним завданням і виражає актуальне членування речення, тоді порядок слів не фіксований, функція пов'язана з будовою складнопідрядного речення [74, с. 312].

Допоміжну роль у поєднанні частин складнопідрядного речення виконує також інтонація. За допомогою інтонації частини складнопідрядного речення поєднуються в єдине ціле [74, с. 313].

У східнослов'янському мовознавстві традиційно складнопідрядні речення класифікують за логіко-граматичним, формально-граматичним і структурно-семантичним (семантико-структурним) принципами [74, с. 254].

З огляду на різноманіття підходів до складнопідрядних речень, неусталеність і дискусійність класифікацій у структурно-семантичному аспекті, у своєму дослідженні ми притримуємося концепції розподілу цих одиниць на типи, представлену К. Ф. Шульжуком. Він подає спрощений варіант структурно-семантичної класифікації, у межах якої функціонують два її різновиди: структурно-семантичний (наголошує на значущості відповідних параметрів при класифікації СПР → надання переваги

структурним чи семантичним показникам) і семантико-структурний. Останній варіант класифікації видається прийнятним, оскільки він ближчий до логіко-граматичної класифікації і більшою мірою відповідає традиціям.

Складними сполучниковими реченнями з різними видами зв'язку є конструкції, в яких одночасно наявні сурядний і підрядний зв'язки. Щодо статусу цих структур як окремої моделі ускладнених складних речень немає однастайності ні в зарубіжній, ні у вітчизняній лінгвістиці. Деякі мовознавці (І. Василенко, М. Симулик та ін.), досліджуючи сурядно-підрядні речення, обмежуються трикомпонентними структурами, тобто аналізують речення, в яких просте і складнопідрядне поєднуються між собою сполучником сурядності. Це є недоліком, оскільки в мовленні реалізується значна кількість таких складних речень з сурядністю і підрядністю, у яких, крім звичайного підпорядкування, наявні складніші різновиди підрядного зв'язку: супідрядність, послідовна підрядність, їхні комбінації [75, с. 332].

За характером синтаксичного зв'язку виділяють дві моделі складних сполучникових речень з різними видами зв'язку: з сурядністю і підрядністю, з підрядністю і сурядністю. Центральною є модель із сурядністю і підрядністю, що реалізується в дев'яти різновидах з урахуванням внутрішніх синтаксичних зв'язків. Складні речення з підрядністю і сурядністю в українській мові використовуються нечасто, становлять периферійну модель [75, с. 343].

Цікавим прийомом стилістичного синтаксису є парцеляція, що полягає в розчленуванні на пунктуаційно й інтонаційно ізольовані комунікативні частини цілісної змістово-синтаксичної структури.

У термінологічній енциклопедії О. Селіванової подається таке визначення парцеляції: синтаксична універсалія мовлення, яка передбачає побудову повідомлення шляхом поділу речення на кілька самостійних висловлень, що є графічно та інтонаційно відокремленими, однак єдиними за змістом [10, с. 89].

Л. Кадомцева вважає парцеляцію семантико-граматичний явищем, адже при виділенні частин речення наявний як граматичний, так і семантичний зв'язок із основною частиною. Для парцельованих конструкцій важливим є інтонаційний контур, властивий основній частині та який виділяється крапкою як засобом паузації [53, с. 109].

Стиснення інформації за допомогою чіткого виокремлення деякої мовної структури є результатом парцеляції. Використання мовцем парцельованих конструкцій зумовлене прагненням до динамізації, змістового виділення, увиразнення певного фрагмента висловлення.

На думку О. Іванчикової, явище парцеляції обумовлене екстралінгвістичними факторами, такими як прискорений ритм життя та потреба у більш швидкому та виразному способі передачі інформації. Власне парцеляція задовольняє вимоги економії та чіткості синтаксичної конструкції. Ознаками, що вирізняють парцеляцію серед інших засобів експресивного синтаксису, є емоційність, лаконічність, невимушеність, стислість, підвищена динаміка та сила передачі інформації [53, с. 114].

Висновки до розділу 1

Людське слово, яке є сильним стимулятором психологічної мобілізації й інтелектуальної активізації суб'єкта, впливає на появу мовленнєвої експресії на емотивній основі, що безпосередньо відображається на у свідомості читача.

Між психологічно мотивованим (емоційним) та лінгвостилістичним (експресивним) у мові наявний нерозривний зв'язок, який характеризується не взаємозамінністю, а чітким співвіднесенням.

Мові властива експресивність синтаксичної структури як стилістичної категорії, яка формується за допомогою відносного відхилення від сталого

порядку організації синтаксичної конструкції, що має семантичний, функційний і структурний характер.

Проблема психологізму в мовознавстві, яка частково реалізується категорією експресивності, залишається актуальною й донині.

Оскільки поняття психологізму в різних працях висвітлюється в соціолінгвістичному, психолінгвістичному, лінгвістичному напрямках, тому й досі не існує єдиної дефініції, яка б уніфіковано розкривала поняття в усіх аспектах.

На сьогодні більшість мовознавців розглядає поняття психологізму як підсилену інтенсифіковану виразність, таку емоційно та соціально мотивовану властивість мовного знака, яка підтримує загострену увагу читача чи слухача, активізує мислення, викликає почуттєву напругу.

Рубіж XIX–XX ст. позначився виходом на перший план нових модерних літературних напрямів з властивим їм прагненням якомога виразніше зобразити внутрішній світ людини. Саме тоді у літературі почав проявлятися інтерес до психологізму творчості автора. Найпомітніший слід у становленні психологічного напрямку в українському літературознавстві залишив Іван Франко, який намагався тлумачити літературу з урахуванням національної специфіки за двома принципами: історичним та психологічним.

Вираження психологічного стану мовця, посилення виразності його думок, підсилення емоційності й образності в тексті здійснюється категорією експресивності.

Залежно від способу використання синтаксичних будов та ідіостилю автора синтаксичними засобами вираження психологізму можуть виступати всі структурні типи речення як комунікативної одиниці. Такими синтаксичними одиницями можуть бути як прості односкладні та двоскладні, так елементарні та багатокомпонентні складносурядні та складнопідрядні речення, безсполучникові конструкції.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що в романах І. Байдака найпоширенішим синтаксичним засобом вираження психологізму є складнопідрядні речення, що відтворюють диференційовані зв'язки й відношення між предметами та явищами об'єктивної дійсності.

Окрім того, одним з ефективних стилістичних прийомів реалізації психологізму з елементами емотивної експресії є парцеляція, тобто таке актуальне розчленування (сегментування) єдиної синтаксичної структури простого або складного речення, за якої вона втілюється не в одній, а в кількох інтонаційно-сміслових мовленнєвих одиницях. Сенс цього прийому полягає в тому, щоб надати мовленню психологізму, динаміки, щоб спеціально порушити звичні синтагматичні моделі з метою емоційного підкреслення, емфатичного виділення тих чи тих слів і словосполучень.

Отже, у наступних розділах зосередимо нашу увагу на дослідженні функційно-стилістичних особливостей синтаксичних засобів репрезентації психологізму в романах Івана Байдака.

РОЗДІЛ 2

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕАПРЕЗЕНТАЦІЇ ПСИХОЛОГІЗМУ В РОМАНАХ І. БАЙДАКА

2.1. Специфіка використання синтаксичних засобів в аналізованих творах

У лінгвістичних працях останніх років домінує думка про те, що пізнати сутність і природу мови без звернення до людини, людського чинника в мові неможливо. За кожним словом закріплені певні поняття й уявлення, які складаються нами в процесі розвитку. Намагання в наукових розвідках зосередитися на людині та її досвіді призводить до розширення уваги до проблематики, пов'язаної з відтворенням внутрішнього світу людиною.

Найбільш природними умовами для актуалізації нової інформації є художня творчість, котра найкращим чином реалізує основну функцію повідомлення.

Художньо-літературна мова виступає у вигляді конкретного індивідуального стилю автора, що становить систему синтаксичних засобів не тільки для вираження певного змісту, а й для впливу на читача.

Наше дослідження засвідчило, що у своїх романах сучасний письменник Іван Байдак намагається вміло розвивати у читачів естетичне почуття, здатність не тільки сприймати прекрасне, але і творити його. Самотність, хвилювання, співчуття, гнів, любов – усе це пов'язано із емоційно-чуттєвою уявою про світ молодого письменника, сучасного блогера, який намагається відтворити це на папері.

Усі елементи психологізму автор реалізує за допомогою системи синтаксичних засобів, з-поміж яких, за нашими даними, найбільш поширеними є складні речення (81 %) у порівнянні з простими

конструкціями (19 %). Щодо першої групи, то найчастотнішими є сполучникові конструкції, а саме різні структурно-семантичні типи складнопідрядних речень (90% у порівнянні із 10 % складносурядних одиниць) із певним комунікативним призначенням, семантичними і формальними особливостями, стилістичною специфікою. Безсполучниковість не є ознакою мовостилію І. Байдака. Малопродуктивними репрезентантами психологізму в аналізованих творах є прості речення, однак значною активністю відзначаються номінативні односкладні речення (двоскладні речення – 34%, односкладні речення – 66 %). З огляду на кількісний критерій у системі аналізованих речень виділяють елементарні/неелементарні з формального боку конструкції.

Ураховуючи стан дослідження, маємо на меті з'ясувати специфіку використання Іваном Байдаком в аналізованих романах різних синтаксичних засобів, які розкривають внутрішній і зовнішній світи персонажів, створюючи при цьому особливий психологічний настрій усього твору.

За основу у своїй роботі беремо визначення формально-синтаксичної організації речень К.Ф. Шульжука та їх класифікацію [78, с. 175–176].

2.2. Стилiстичний потенцiал простих речень у романах І. Байдака

Розвиток та удосконалення способів передачі думок, які як в усному мовленні, так і на письмі, відтворюються найрізноманітнішими видами речень, приніс неабиякий інтерес на зламі тисячоліть до віртуального спілкування.

Сучасна українська мала проза, яка останніми роками активно поширюється через мережу Інтернет, використовує різні синтаксичні побудови. Такі твори надають дослідникам додатковий ресурс мовного масиву і є багатим джерелом для аналізу синтаксичних одиниць.

Творчість молодого прозаїка, україномовного блогера Івана Байдака, яка активно поширюється в інтернеті і вже вийшла на площі друкованих книг, засвідчила постійний інтерес до власного літературного доробку, котрий у майбутньому впливатиме на формування процесу комунікації в молоді.

Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що з-поміж синтаксичних засобів менш поширеними, порівняно зі складними, яких ми нарахували близько 64%, є прості конструкції – 36%.

Структура речення тісно пов'язана з його змістом. Будь-який тип речення передає ті чи інші денотативні відношення і має певне комунікативне спрямування. Зазвичай це будови, що відображають психологічний стан одного, конкретного героя.

За нашими даними, І. Байдак серед простих речень найчастіше використовує односкладні структури, з-поміж яких віддаючи перевагу означено-особовим будовам, що налічують близько 34 % у порівнянні з іншими різновидами. Причиною такої уваги є оповідь від першої особи, тобто від імені автора, що є ліричним героєм. Наприклад: *Багато розповідав про себе, часто перебільшував* (3, с. 18); *Замінив батарейку* (3, с. 20); *Заплутався* (3, с. 22); *Більше нічого не відчував* (3, с. 21); *Не заслужив* (3, с. 26). Ці речення, як бачимо, допомагають зосередити увагу реципієнтів на дії, що також характеризує психічний стан ліричного героя.

Односкладні особові речення, передусім означено-особові, включені в механізм словесного вираження суб'єктивної модальності, внутрішнього світу ліричного героя та його когнітивно-емотивних станів, визначають характер текстової послідовності, формують ритм та емоційно-оцінну тональність висловлення, експлікують стилеві домінанти ліризму та психологізму.

Означено-особові речення є виразним синтаксичним засобом діалогізації мовлення твору, посилюють зв'язок автора з реципієнтом,

вводять останнього в атмосферу твору, проектуючи на нього риси ліричного героя. У цьому визначну роль посідає спосіб вираження головного члена – П особа дієслова наказового способу. Такі речення є невеликою групою за частотою вживання, але характерною для творчого доробку автора, наприклад: *Приховайте зацікавлення, перевірте і надійтесь, що хто-небудь рано чи пізно зможе побороти гордість і подзвонити, а не прийняти наш дзвінок* (3, с. 20); *Почни спілкуватись з ними; Уже жити не можеш без цієї особи* (3, с. 245); *Організуйте затишок для неї і насолоджуйся, змиришся* (3, с. 123). У таких реченнях автор, а точніше ліричний герой, звертається часто за порадою до читача.

Наше дослідження засвідчило значну частотність у доробку автора безособових простих речень (26%) , в яких найчастіше виражаються модальні значення бажання чи небажання ліричного героя, автора, наприклад: *Мені хотілось все обдумати* (3, с. 10); *Мені дуже хотілось побути з нею наодинці* (3, с. 28); *А знову доводилось бавитись з її капризними подругами* (3, с. 32); *Мені дуже хотілось вірити* (3, с. 41).

Частими є безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, ужитим у безособовому значенні. Це речення на позначення психічних процесів, фізичних та психічних станів людини, її настроїв, переживань, сприймання та відчуття, на позначення різних процесів мислення та мовлення. Наприклад: *Частково допомогло* (3, с. 20); *Йй вдалося довести мене до емоційного паралічу, сильнішого за будь-які наркотики* (3, с. 27); *Вечоріло* (3, с. 29).

Аналіз групи односкладних неповних речень у доробку І. Байдака встановив часте використання номінативних речень (26%), основне призначення яких номінування (називання), що реалізується завдяки головному членові, а також семантичним навантаженням структури. Наприклад: *Нічого зайвого* (3, с. 122); *Юра* (3, с. 101); *Класична і постійна* (3, с. 126); *Вокзал* (3, с. 138); *Логічно* (3, с. 143); *Київ* (3, с. 167); *Колись* (3,

с. 169). У таких реченнях через посередництво автора зосереджується увага читача на предметах, явищах, місцях та людях, на емоційній оцінці, на ставленні до описуваних подій, предметів, осіб. Це також зумовлено оповідною формою мови автора. Окрім того ці номінативні будови виступають у ролі заголовків до історій, допомагають відтворити процес сприймання чи пригадування, швидку зміну, а часом і хаотичність подій, вражень, настроїв, відчуттів тощо: ***Вечір.** Дівчата поволі збирались іти, тим паче, до них незабаром мав приєднатись Андрій, і я розумів, що скоро її втрачу, навіки закарбувавши лише статус незнайомця у її житті; **Задоволення.** Задоволення – це те, що можуть дати сучасні жінки. **Інколи криху тепла; Друга ночі.** Патриція сидить у поїзді, що за мить відвезе її далеко – далеко. Туди, де море, легкий бриз... (3, с. 99).*

Накопичення номінативних речень в одному уривку робить оповідь більш динамічною і емоційною. Читач ніби знаходиться у вирі подій чи почуттів автора. При цьому, здавалось би, прості нейтральні речення, що не несуть у собі психологічного навантаження набувають вже іншого відтінку та значення в контексті. При цьому вони можуть поєднуватись і простими неускладненими двоскладними реченнями. Наприклад: *А я із вдоволенням закривав телефон. Враження справив. Залишалось нічого не зіпсувати в подальшому. Перший день. Телефон пережив тортури і став священною іконою. Другий день. Шукав для неї виправдання. Третій день. Ховався від думок в алкоголі. Четверта ніч. Фрагментарно піддавався сну. Безперестанно згадував її. З усіх сил намагався уникнути дзвінка. Минув тиждень. Виверження вулкану. Думки не дають спокою. Вагаюсь подзвонити, запросити на каву. Це, звісно, невдала затія. З кави не варто нічого розпочинати. Лише ранок (3, с. 75).*

Цілком природно, що синтагматично текстове полотно представлене комбінацією двоскладних та односкладних означено-особових структур із психологічним Я-суб'єктом. Таке синтаксичне конструювання відповідає

принципу мовної економії, результатом дії якого є лексичне усунення головного члена – назви діяча для уникнення мовної надмірності, наприклад: *Я кохав багатьох жінок* (3, с. 12); *Я не збирався проводити життя в самотності* (3, с. 14); *Я не лицемірів* (3, с. 20). Однак нам видається, що в контексті потужної лірично-психологічної тональності прози І. Байдака односкладні моделі функційно більш спроможні привернути увагу до особи зануреного в себе мовця, вивести ліричного героя, відповідно до принципу антропоцентризму, у центр зображення, наголосити на його фізичних і психічних станах, індивідуальних почуттях, переживаннях.

До ще одного синтаксичного засобу репрезентації психологізму, в якому автор впевнено наголошує на своїй думці, можна віднести двоскладні речення з підметом іменником чи займенником у формі називного відмінку та іменним складеним присудком (14%). Наприклад: *Небесне створіння – мій Янгол* (3, с. 97); *Вона – Янгол* (3, с. 97); *Думки - головний подразник усіх хвороб* (3, с. 103); *Вона – найгірший наркотик* (3, с. 110).

Наше дослідження засвідчило, що поширеними є прості речення, ускладнені однорідними членами речення (42%), відокремленими членами (30%), вставними конструкціями (28%).

Часто ускладнювальними компонентами структури простого речення є однорідні члени речення, які вказують на предмети, ознаки, психічні стани, дії, характеризують їх, а також відображають емоційне ставлення героя до них.

У джерельній базі представлені синтаксичні конструкції з однорідними означеннями, обставинами і додатками. З-поміж однорідних членів найбільш поширеними є однорідні присудки, за допомогою яких автор ніби динамізує події. Наприклад: *Часом тішимося, інколи впадаємо у відчай на роздоріжжях, продовжуємо досліджувати шляхи та аналізувати варіанти, згодом перетинаємо дорогу і прямуємо до омріяної точки прибуття, а вже за мить звертаємо кудись і знову згадуємо можливості, переважно*

втрачені (З, с. 86); Прокидався зранку в один і той самий час, приймав здоровий сніданок та холодний душ, ретельно лакував туфлі, а потім одягав ідеально поprasований костюм і починав день (З, с. 100). Вони використовуються для більшої емоційності, яскравості описаних явищ чи подій.

Щодо однорідних підметів, то в аналізованих реченнях функцію «нанизування» вони виконують менше, ніж присудки. Частіше за все це відбувається для того, щоб назвати всіх учасників подій. Наприклад: *Відволікали безліч речей: вуличні музиканти, галасливі діти, гамірні туристи, кавова пляма на білій скатертині, забутий кимось шарф (З, с. 111); Ні ти, ні ми, ні дощ (З, с. 190); Однак, пройде час і все поволі налагодиться: організм відкидатиме алкоголь, сльози вичерпають свої запаси, а ти знайдеш причину для ненависті (З, с. 184).*

Частовживаними у творах є однорідні означення. За допомогою них автор описує яскраво виражені якісні характеристики того, про що говорить. Наприклад: *Мені достатньо бачити його обличчя...молоде і підтягнуте, неголене і покрите зморшками, округле або видовжене, із темними колами під очима чи виразними вигинами брів, з відкритим лобом або закритим волоссям чолом (З, с. 187).*

За нашими даними, у творчому доробку поодинокую групою з-поміж однорідних членів речення в проаналізованих романах є структури з однорідними обставинами, які змальовують психологічно напружені ситуації, на зразок *Він має право тихо і чітко колупатись в моїй голові, холодильнику, гардеробі і особистому житті (З, с. 33);* та однорідні додатки (9%), які виконують схожу функцію з підметами, тобто уточнюють, додають більше інформативності оповіді героя: *Таких миттєвостей люди чекають впродовж усього життя заради кількох секунд неймовірного захоплення, ступору і безсилля перед красою та ніжністю (З, с. 212); За їхню красу, шарм, грацію, ніжні руки, теплі вуста, спокусливу лінію колін та привабливу*

форму талії (3, с. 212); *За легке кокетство, їхні обійми в пориві пристрасті, «мамину» турботу у холодні ранки, а вона...* (3, с. 212).

Аналіз джерельної бази засвідчив, що при усвідомленні змісту простих речень, ускладнених однорідними членами, найперше відчуваєш дві речі: динамізм сюжету та естетичне задоволення від цікавої авторської мови.

Частими в аналізованих творах є відокремлення, що доповнюють основну думку додатковими відтінками, тембрами і темпами авторського викладу, доповнюють основну думку твору, індивідуальність стилю. Так, твори І. Байдака завантажені відокремленими означеннями, що додають і так вже яскраві характеристики предметів та явищ. Наприклад: *Ми сиділи за зручним столиком, оточеним тінню виноградників, трохи далі грав свою мелодію фонтан, біля якого хиталась гойдалка* (3, с. 154); *Я любив його домашній мускат, настояний на трояндових пелюстках, які дарували неймовірний смак і чарівний рожевий відтінок* (3, с. 176); *Натхненний власною кмітливістю, досить швидко я опинився на місці* (3, с. 197).

Не менш важливим синтаксичним засобом репрезентації психологізму у творах І. Байдака є відокремлені обставини, проте вони не мають такого експресивного навантаження, як означення. Зазвичай, вони виконують функцію додаткових дій. Наприклад: *Декілька разів знову завмирав, очікуючи її* (3, с. 11); *Сонце зупинилось на орбіті, нагадуючи всім про обід п'ятниці і даруючи перші непомітні підказки* (3, с. 17); *І більшість, не бачачи віддачі, відступають* (3, с. 128). Особливістю ідіостилу автора є поєднання у реченнях кількох відокремлених членів речення, виражених дієприслівниковими зворотами, які логічно доповнюють один одного.

Аналіз карткового матеріалу засвідчив, що з-поміж активних ускладнювальних компонентів у структурі простих речень значною частотністю відзначаються вставні конструкції. Наприклад: *Вона, очевидно, приїхала нічним поїздом; Можливо, не зможу вимовити і слова* (3, с. 20);

Можливо, впливає неприємний досвід (3, с. 107); Усі ці підозри, як правило, супроводжуються цікавими сценаріями імовірної зради (3, с. 17).

Окрім того, до індивідуального стилю автора можна зарахувати також широке вживання експресивно-емоційних речень: окличних та запитальних, які виконують глибоко психологічну функцію. Автор веде діалог як сам із собою, так і звертається до читача. Наприклад: *Ні! Все якось штучно!* (3, с. 18); *Що я мав відповісти?* (3, с. 107); *Інший чоловік?* (3, с. 169); *Він на щось надіється?* (3, с. 169); *Ніч дивовижна. У неї свої закони!* (3, с. 223).

Риторичні запитання є чи не одним із нарегулярніших засобів вираження думки автора. За допомогою запитання, як і вже згаданих номінативних речень, автор починає свою психологічну «історію», опис подій чи почуттів і відразу дає відповідь на нього чи то в цьому ж абзаці, чи то в цілій історії декількох сторінок. Тим самим спонукає читача до мислення, дає пораду. Наприклад: *Чи справді заспокоюють рибки, коли спостерігає, як вони плавають в акваріумі? Вони мандрують у своєму маленькому світі в пошуках зручного, теплого і надійного сховища. Інколи їхнє середовище наповнюють певними декораціями, що трішки урізноманітнює загальний вигляд і маршрут. Так, інколи відволікають бульбашки, котрі створює аератор, і це ще більше дратує* (3, с. 100); *Ким може стати хлопчик, народжений у родині, де жили бізнесмени? Моє життя не було передбаченим, скоріш очевидним* (3, с. 99); *Кажуть, життя наперед планувати не можна. А чого ми боїмося? Краху? Чи, може, смерті? А, можливо, побачити те, чого очікували? Вся суть життєвої партії у тім, що кожен наступний хід ставить ще більше запитань* (3, с. 210); *Що таке еліта? Це певна когорта людей, які в певний момент вирішили такими стати* (3, с. 211).

На нашу думку, введення у палітру твору риторичних запитань створює враження, що автор, а навіть і сам ліричний герой, аналізуючи власне життя, веде діалог як із собою, так і з читачем. Тому питальні речення

є одним із найяскравіших синтаксичних засобів репрезентації психологізму в аналізованому доробку.

2.3. Функційне призначення складних речень в аналізованих творах

Будь-яке речення інформує про якусь чи якісь ситуації за рахунок взаємодії значень своїх складових елементів у процесі мовлення.

Складне речення не є механічним поєднанням простих речень, воно побудоване за певною своєрідною схемою. Під час конструювання використовуються ті або інші структурні різновиди простого речення, які модифікуються відповідно до особливостей складного речення.

Компоненти речення можуть бути як однорідними, незалежними, так і неоднорідними за ступенем інформативної значущості, вони різняться за функціональним призначенням: одні з них мають основне смислове навантаження та є інформативним центром повідомлення, а інші – другорядне смислове навантаження й виконують допоміжну функцію.

Відмінність між простим і складним реченням у комунікативному плані виявляється передусім в обсязі тих повідомлень, які вони передають.

Вирізнення основних типів складного речення (складносурядні і складнопідрядні) базується на видах синтаксичного зв'язку між його компонентами – предикативними частинами. Таким чином, синтаксичний зв'язок є основним елементом структури складного речення, який формує його структурну схему, а отже, має реченнєвотвірний характер.

Наше дослідження мовної палітри романів І. Байдака засвідчило певну частотність функціонування складносурядних конструкцій (23 %) у порівнянні зі складнопідрядними (77 %). Зазвичай, це типові структури, які складаються із двох предикативних частин.

Автор має свої уподобання щодо використання сполучників, які поєднують частини складного речення, тим самим відтворюючи в реченні семантичні відношення. Найчастіше в аналізованих структурах зафіксовано розділові та зіставно-протиставні сполучники, що поєднують частини складного речення. Наприклад: *Навряд я витримаю наполегливі домагання чоловіків, та й мало з них зможуть зацікавитися подібним стервом* (2, с. 3); *Деякі люди як совість, а я люблю обманювати совість* (2, с. 5); *Я зупинилась, а він вийшов* (2, с. 7). Таким реченням загалом характерні відношення одночасності та послідовності дій, рідше – причиново-наслідкові відношення. Крім того, ці будови є як відкритої структури (кількість частин яких при бажанні можна розширити), так і закритої, у яких поєднуються тільки дві частини.

Структура складного речення дозволяє, як переконують наші спостереження, об'єднати кілька пропозицій, лаконізуючи виклад.

Ступінь інформативної значущості складного речення обумовлюється багатьма чинниками, провідними з-поміж яких є кількість предикативних частин та семантичні відношення між ними, які відтворюють залежність чи незалежність відтворюваних ситуацій.

За нашими даними, І. Байдак надає перевагу складнопідрядним реченням неелементарної будови, які із формально-граматичного погляду будуються за певною структурною схемою на основі трьох-чотирьох предикативних одиниць. Специфіка складнопідрядного елементарного речення виявляється в його комунікативній будові, оскільки у структурі виділяється головна та залежна частини, які доповнюють один одного у значеннєвому плані. Наприклад: *Зупинилась на думці, що в будь-якому разі все добре* (2, с. 26); *Мені здається, що відчуття психотропів переслідує мене* (2, с. 24); *Ти торкався навіть тих точок, що їх я, здається, давно уже убезпечила* (2, с. 19). Із погляду семантики залежна частина, незважаючи на місце розташування, більш важлива, бо уточнює ситуацію, узагальнює

життєвий досвід, деталізує події, за допомогою яких І. Байдак налаштовує читача задуматися над багатьма питаннями свого життя.

Як бачимо із наведених прикладів, письменник надає перевагу сполучникам підрядності та сполучним словам, які виражають певну модальність – реальність, гіпотетичність, можливість, бажаність, необхідність, спонукання та ін. Зазвичай підрядні частини деталізують якісну характеристику деяких слів головної частини, з'ясовують різні ситуації; значно рідше залежна частина вказує на обставини, які впливають на основну ситуацію.

Проте найреалістичніше І. Байдак створює цілісну картину життя своїх героїв, простежує вигини психіки, зльоти і катастрофи, здивування і розчарування, які випробовує персонаж, безпосередньо у структурі складного багатокомпонентного речення, де поєднуються незалежні частини та ті, які потребують деталізації у вигляді роздумів. Наприклад: *Здається, я просто перебуваю в тривалому беззмістовному русі, а життя навколо – віртуальна гра, до якої в мене не виникає особливого інтересу* (2, с. 22); *Нещодавно я зрозуміла одну істину: єдине, чого ми мусимо навчитися, - це почуття байдужості до того, що відбувається навколо, та, якщо можливо, не зачіпати почуття тих, хто ще не навчився* (2, с. 23).

Таким чином, автор не просто глибоко і правдиво зображує внутрішній світ персонажів, але при цьому не забуває бути реалістичною, ураховуючи моменти піднесення та падіння духу, тим самим створюючи особливий психологізм. Далі більш детально зупинимося на аналізові складнопідрядних речень.

2.4. Складнопідрядне речення як основний синтаксичний засіб репрезентації психологізму в романах І. Байдака

Складнопідрядні речення з підрядною означальною частиною. Семантичний підхід до вивчення синтаксису має безперечні переваги перед однобічним формально-граматичним підходом і виразно показує, що основною сферою синтаксичних одиниць є сфера значення, заради висловлення думки приводиться в дію весь складний механізм мови.

Дослідження синтаксичної семантики поглиблює пізнання формально-граматичної і семантичної структур синтаксичних одиниць [7, с. 3].

Як уже зазначалося вище, з огляду на різноманіття підходів до складнопідрядних речень, у своєму дослідженні ми притримуємося семантико-структурної концепції розподілу цих одиниць на типи, представлену К. Ф. Шульжуком. В основі його розуміння класифікації лежить, насамперед, семантичний показник відношення (за змістом) між головною й підрядною частиною.

З урахуванням семантико-структурних ознак К. Ф. Шульжук виділяє кілька типів складнопідрядних речень: складнопідрядні речення з прислівними підрядними частинами (з підрядною означальною; з підрядною з'ясувальною); складнопідрядні речення з підрядними обставинними (детермінантними) (з підрядними місця; з підрядними часу; з підрядними причини; з підрядними мети; з підрядними умови; з підрядними допусту; з підрядними наслідку; з підрядними способу дії, міри і ступеня; з підрядними порівняльними; з підрядними супровідними; із зіставними відношеннями; з пояснювальними відношеннями).

Виділені нами відповідно до семантико-структурного варіанту структурно-семантичної класифікації синтаксичні конструкції мають неоднакову питому вагу в граматичній системі аналізованих текстів і відзначаються характерним набором сполучних засобів.

Наше дослідження засвідчило, що найчисленнішу групу становлять складнопідрядні речення із підрядними означальними (41 %): *Наші стосунки – партія в доміно, де намагаєшся підставити суперника, або ж морській бій,*

де силуєшся вдарити в слабе місце (2, с. 15); Збоку це мало скидатися на цікавий роман, який розвіяв би нашу з ним монотонну реальність, або, щонайменше, випадковий зв'язок, на який ми обоє мали право і який не зачіпав почуттів інших, другорядних акторів (2, с. 18).

У таких реченнях підрядна частина відноситься до члена речення головної частини, вираженням іменником, і вказує на ознаку предмета, який називає. Частина речення, що підпорядковується головній, відповідає на запитання *який? яка? яке?*. Ця частина характеризує або називає ознаку предмета, що є в головній частині. Зважаючи на те, що підрядні частини мають присубстантивну належність, їх називають присубстантивно-означальними. У зв'язку із синсемантичністю/автосемантичністю опорних слів головної частини виділяють два види цих речень:

- речення, в яких головна частина вимагає підрядної (власне атрибутивне). Наприклад: *Є такі жінки, які спочатку грайливо підпускають до тієї хиткої межі знайомства, де люди перебувають у зоні зручного читання, а потім по-гросмейстерські вміло приховують все, що цікавить* (2, с. 98);
- речення, в яких головна частина не вимагає підрядної (атрибутивне-поширювальне). Наприклад: *Я любив його домашній мускат, настояний на трояндових пелюстках, які дарували неймовірний смак і чарівний рожевий відтінок* (1, с. 56).

За нашими даними, найчастіше в мові автора трапляються конструкції, в яких головна частина не вимагає підрядної, оскільки автори художніх творів, а в нашому випадку Іван Байдак, використовує їх для уточнення ознаки предметів, та для більшої психологічної оформленості своїх романів. Приєднуються підрядні частини до головних за допомогою сполучників *що, щоб, як, ніби, нібито* та сполучних слів *який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, коли*. Наша джерельна база засвідчила, що автор, крім класичних сполучних слів та сполучників, використовує часто сполучне слово *де*,

наприклад: *Точніше, точка в центрі, де продавались залізничні квитки* (2, с. 325); *Вона, здається, залишилась в попередніх епохах, де почуття ще не стільки знецінені, кохання чисте, а віра у людей незламна...* (2, с. 320); *Люди чомусь звикли сприймати стосунки як працю на перспективу, де обов'язково повинен значитись якийсь результат* (2, с. 267). Також використовується сполучне слово *коли*, наприклад: *Дочекався моменту, коли мали б співпасти усі зорі та магічні числа, і підійшов із неприховано безпосереднім виглядом, мовляв: я тут, нічого не приховую, не намагаюся обманути, бери як є!* (1, с. 46); *Бувають моменти, коли що б ти не робив, воно все одно буде недоречним* (2, с. 16); *Траплялися моменти, коли я був у злагоді зі своїми думками, намагався виділити місце моєму новому стану у реальному житті, і коли, здавалось, знаходив рішення, думки знову кудись розбігались* (2, с. 19). Наше дослідження засвідчило, що не зважаючи на значну частотність складнопідрядних речень з підрядним означальним у творах Івана Байдака, ми не виявили специфічних особливостей використання даного типу речень.

У такий спосіб журналісти, блогери, активні дописувачі інформації в мережі створюють певні схеми спрямування читацьких емоцій, які впливають на чергування емоційного напруження (підрядна частина) й емоційного спаду (головна частина), що разом створюють особливий стан психологізму повідомлення. Створення умов для прихованого впливу на читача, невимушеного оперування його емоціями призводить до посилення вияву внутрішнього світу автора. Тому такі складнореченнєві утворення виявляють сьогодні дедалі вищу активність як в реальному, так і віртуальному спілкуванні.

Складнопідрядні речення з підрядною з'ясувальною частиною. Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що не менш поширеними в аналізованих творах є складнопідрядні речення з підрядним з'ясувальним (39 %), у яких автор щось конкретизує, додає інформацію, мотивує авторську думку: *Певної миті я зрозуміла, що виснажилася давати цьому всьому раду*

(3, с. 15); *Тільки ця фраза не була ані проявом жіночого кокетства, ані загадкою для тих, хто любить метикувати над лініями долі* (2, с. 277); *У затьмарені відчаєм моменти сумніваємось у тому, що колись так беззаперечно називали «своїм життям», і вже навіть не наївно, а безнадійно віримо в чудо* (1, с. 123). Як бачимо, структурна та семантична неповнота головної частини таких конструкцій змістовно доповнює підрядна частина. Це речення, у яких підрядна частина компенсує семантичну та структурну неповноту головної частини. У них підрядна частина відповідає на запитання *хто? що? кого? чого?* тощо.

Частина, яка підпорядковується головній, виконує роль відсутнього в головній частині або підмета, або додатка, або ж наповнює чи конкретизує зміст членів речення головної частини, що виражені займенником.

За нашими даними, з'ясувальна частина в складнопідрядному реченні найчастіше реалізує значення дієслівного присудка головної частини, що виражений дієсловами семантики повідомлення, процесу розумової діяльності, волевиявлення тощо.

Усі речення є розповідного характеру, а відтак опорні слова головної частини мають розповідну модальність. У проаналізованих нами реченнях найчастіше використовується сполучник *що*, який є стилістично нейтральним і семантично неспеціалізованим: *Мені дуже хотілось вірити, що цього разу я зустрів її* (2, с. 268); *Вона чемно відповіла, що зателефонує, як тільки звільниться* (1, с. 49); *Склалось враження, що Саша працює на трьох роботах, кожного дня її подруга святкує день народження, або проживає вона десь на іншій планеті* (1, с. 56); *Я розумів, що йде не вона, а поволі помираю сам, розстеляючи собі постіль у потускнілій безодні її тимчасового притулку...* (2, с. 325); *Мені байдуже, що відбувається навколо, і не хвилює думка про мене більшої частини знайомих* (2, с. 324).

Особливістю мови молодого письменника є використання складнопідрядних речень із підрядним з'ясувальним, в яких головна частина

за будовою є односкладною, а саме означено-особовою. Це зумовлено специфікою написання автором романів: розповідь ведеться від першої особи. Головні герої виражають свої почуття, переживання та емоції, а отже найчастіше вживаються присудки, виражені дієсловом у формі 1 особи однини із значенням мовлення, процесів розумової діяльності, сприймання, відчуття: *Згадую, як після закінчення університету одразу хотів жити сам, і розумію, як добре, що цього тоді не сталося* (2, с. 76); *Вірив, що вона існує* (2, с. 65); *Пам'ятаю, що колись був романтиком і мене приваблював стан закоханості* (2, с. 78); *Думаю, що молода коханка, яка, запнувши штори крамниці, водночас запнула завісу колишніх стосунків* (2, с. 35); *Помітив, що люди сприймають життя як систему спринтів, де поділяють необмежений відлік часу на чітко визначені цикли* (2, с. 132). Крім того, частими є присудки, виражені дієсловом у формі наказового способу: *Приховайте зацікавлення, перевірте і надійтесь, що хто-небудь рано чи пізно зможе побороти гордість і подзвонити, а не прийняти ваш дзвінок* (1, с. 189); *Якщо думаєте, що хтось зможе без вас прожити, то спробуйте перестати нав'язуватись* (1, с. 189); *Нехай думає, що мені все одно, що такі ночі для мене звичні і нічим новим вона мене не здивувала* (1, с. 223). Це зумовлено бажанням автора звернутись до читача, привернути увагу, дати конкретну пораду та навчити діяти рішуче.

Частими є конструкції, у яких з'ясувальна підрядна частина пояснює в головній частині прислівники: *Шкода, що він триває недовго, але завжди можна змінювати об'єкт захоплення і знову наповнювати себе адреналіном* (2, с. 145); *Цікаво, що ми вивчали хімічні елементи, які мали б наповнювати людський організм і нормалізувати його життєдіяльність* (2, с. 246); *Мені дуже шкода, що змусила тебе чекати* (1, с. 358). Як бачимо, такі речення відображають реальні почуття письменника: здивування, радість, жаль. Очевидно, саме так автор підкреслює глибокий психологізм та експресивні можливості своїх героїв, і як результат, своїх творів.

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними (детермінантними) частинами. За нашими даними, менш поширеними в аналізованих творах, порівняно з іншими семантичними типами, є складнопідрядні речення з підрядною обставинною частиною (20 %), семантичні різновиди яких теж мають свою специфіку щодо поширеності в мові творів Івана Байдака.

Картотека ілюстративного матеріалу показала, що поширеними з-поміж семантичних типів цього різновиду є складнопідрядні речення з підрядною частиною умови: *Я їй сподобався, якщо правильно читав ті знаки* (2, с. 264); *Якщо ти віриш у Бога, ти не можеш вірити в долю* (2, с. 265); *Ти не злякаєшся, якщо я попрошу твій номер і зателефоную, коли ти цього не очікуватимеш?* (1, с. 298); *Розмов як таких і не було, якщо чесно* (2, с. 174).

Це речення з підрядною частиною умови, від якої залежить здійснення дії, про котру йдеться в головній частині. Підпорядкована частина відповідає на запитання *за якої умови?*. У всіх реченнях, що були нами виявлені, підрядна частина приєднується до головної за допомогою сполучника *якщо*.

Використовуються речення з умовними семантико-синтаксичними відношеннями, де підрядна частина не має супровідних значень, а чітко вказує на умовні семантико-синтаксичні відношення, а також з умовно-причиновим семантико-синтаксичним відношенням.

Закономірною є відсутність у складнопідрядних реченнях з семантикою умови сполучника *то*, що зазвичай знаходиться у головному.

За нашими даними, автор достатньо часто вживає складнопідрядні речення з підрядною частиною причини: *Її соціальна адаптованість цілком безпечна, вона не викидає відчай назовні, тому частіше задихається ним зсередини* (2, с. 22); *Це все відбувається тому, що ти мені подобаєшся* (1, с. 225); *Припинити свої пошуки і зупинитися, бо вона потрібна саме тут* (2, с. 356). Підрядна частина приєднується до головної найчастіше за допомогою сполучника *бо, тому що*, рідко використовується сполучник *оскільки*.

За ступенем смислової зв'язаності підрядної частини зі значенням причини і базової структури виділяються такі, що:

- 1) уточнюють, пояснюють зміст одного із членів головної предикативної частини, як-от: пояснюють зміст підмета: *Здивувало, бо навколо не було безладу, а лише одна невелика сумка і валіза, на якій вона сиділа* (2, с.175);
- 2) поширюють основне висловлення, розкриваючи причину описуваного в базовій структурі: *Загалом, у стосунках не варто надто відштовхуватися від фізичної близькості, бо люди можуть мати схожі інтереси, та це не означає, що вони повинні кохатись* (2, с.175).

Складнопідрядні речення з підрядним компонентом причини, у яких підрядне речення за своїм змістом відповідає смислового навантаженню всієї головної частини, становлять більшість з-поміж опрацьованих ілюстрацій, ужитих у проаналізованих творах.

У джерельній базі зафіксовано незначну кількість складнопідрядних речень із підрядною частиною міри і ступеня: *Вони літали настільки хаотично, що я облишив будь-які спроби їх упіймати* (1, с. 45); *Було настільки нудно, що я навіть помітив, що мій зупинений годинник показує точний час* (2, с. 56); *Невеличка пауза затяглась настільки, що її важко вже було назвати паузою* (2, с. 36). Як бачимо, підрядна частина розкриває міру чи ступінь вияву ознаки в головній частині, відповідає на питання *як? яким способом? якою мірою? наскільки?*. Найчастіше автор поєднує частини за допомогою сполучного слова *настільки* та сполучника *що*.

Незначне місце щодо частоти вживання з-поміж складнопідрядних обставинних речень в аналізованих творах Івана Байдака займають конструкції з підрядною частиною мети чи призначення того, про що йдеться в головній частині, на зразок: *Її виконання – це бажання заповнити час, щоб уникнути роздумів* (2, с. 36); *Він вагався, чи залишати чайові, але залишив, щоб оплатити потребу прибрати за собою* (2, с. 72). У цих конструкціях підрядна частина, що виражає семантико-стильові відношення, найчастіше

стоїть у постпозиції до головної частини і приєднується до неї за допомогою сполучника *щоб*, лише в поодиноких випадках використовується *аби*: *Врешті різко піднявся, аби не передумати, сміливо підійшов і досить безпосередньо запитав...* (2, с. 88); *Старався вплинути на режисерів моїх снів, аби вони віддали їй головну роль* (2, с. 106); *Вони виникають, коли все йде надто монотонно, коли організм вимагає емоційного сплеску, аби спокій не змінився апатією* (2, с. 96).

Картковий матеріал зафіксував непоодинокі приклади складнопідрядних речень з підрядним допусту. Це такі речення, в яких підрядна частина позначає дію, що обмежує вияв дії головної частини, однак дія головної частини є реальною. До підрядної частини ставиться запитання *не зважаючи на що?*. Найпоширенішим в аналізованих прикладах є сполучник *хоча*, що поєднує головну й підрядну частини: *Хоча той день був очікуваний, вона не думала, що він піде мовчки* (2, с. 175); *Я радів, що ми провели разом цей тиждень, хоча під «провели разом» я маю на увазі перебування на одній території, але це теж неабияк тішило* (1, с. 96); *Якось з підозрою відповіла вона, хоча мій презентабельний вигляд ніяких сумнівів не викликав* (2, с. 157).

Щодо розташування, яке впливає на створення психологізму у складній структурі, то підрядна частина залежно від інтенції автора може займати як постпозицію, так і бути перед головним реченням.

За нашими даними, Іван Байдак у мові своїх творів рідко використовує складнопідрядні речення із підрядними місця: *Сумок не було – отже, вже встигла поселитись і пообідати там, де ми зустрілись* (2, с. 59); *Після другої пляшки за Вітою приїхав хлопець, а Натка попрямувала туди, де її чекала мала дитина* (2, с. 68); *Приїхав раніше туди, де домовились зустрітись* (2, с. 134). Вони характеризуються тим, що в підрядній частині вказується місце чи напрямок дії, про які згадуються в головній частині. У таких реченнях підрядна частина відповідає на питання *де? куди? звідки?*

За семантикою підрядна частина місця засвідчує місце дії, приєднується до головної частини за допомогою сполучного слова *де*. Ці речення вказують на конкретне місце, де відбувається дія. Так, автор, наводить факти для реальності зображуваної ним картини в аналізованих творах.

Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила рідковживаність складнопідрядних речень з підрядним часу. У таких конструкціях підрядна частина вказує на час дії і відповідає на запитання *коли? як довго? з якого часу? з яких пір? до яких пір?* Підрядна частина виражає у деяких випадках одночасність дії, зазвичай, приєднується до головної частини сполучним словом *коли* та сполучником *як*: *Суперечки були даремними, це стало зрозуміло, коли вона подзвонила до Андрія* (2, с. 143); *Запитав власник, як тільки його дружина увійшла в кафе* (2, с. 181); *Таким воно стало, мабуть, три роки тому, коли придбав власну квартиру і переїхав від батьків* (2, с. 25).

Складнопідрядні обставинні речення з просторовою та часовою семантикою вживаються рідше, ніж з семантикою міри та ступеня, мети, допусту, що, на нашу думку, спричинено їхньою здатністю окреслювати чіткі просторові та часові характеристики, необов'язкові в структурі викладу, окрім інформаційних частин творів, де ці речення переважно й побутують в поодиначних випадках. Однак вони допомагають автору створити психологічне тло для певних роздумів.

Наша джерельна база не засвідчила використання автором складнопідрядних речень із підрядним порівняльним.

Моделі складнопідрядних багатокomпонентних речень. Розвиток процесів мислення в людей став реалізовуватися через уживання в мовленні різноманітних складних конструкцій, в яких за допомогою причиново-наслідкових, умовно-наслідкових та інших відношень створювались

реалістичні картини певних ситуацій, їх детальна характеристика, об'єктивні та суб'єктивні чинники розвитку подій.

Проаналізований нами ілюстративний матеріал виявив велику кількість складних багатокомпонентних конструкцій. Зазвичай, це складнопідрядні три-чотирикомпонентні конструкції із неоднорідною супідрядністю: *Якби вона попросила, я б віддав їй цю картину, хоча вона могла б з легкістю апелювати, що кохала мене в той момент і не заслуговує осуду* (2, с. 55); *Тепер мій юнацький запал згас, та я ще не впевнився, що це те життя, про яке може мріяти навіть позбавлений уяви програміст* (2, с. 95); *Я у котре пояснюю, що історія митця в житті жінки може бути лише епізодичною, що жінки не можуть закохатись у те, що не має майбутнього* (1, с. 82); *Хлопці продовжували обідати, вона збиралась іти, а я боровся з власними сумнівами, з численними «за і проти», зупиняючи власне «але», через яке люди втрачають найкращі моменти, остерігаючись, замість того, щоб ризикувати, не розуміючи, що переможуть у будь-якому випадку, здобувши або щастя, або досвід* (2, с. 79) – основною їх функцією є поширення змісту головної частини додатковими смислами, які хоч не з першого разу, але стимулюють читача до психологічного аналізу. Беручи до уваги семантичні відношення між підрядними та головними частинами, засоби зв'язку між компонентами, можна стверджувати, що також, в аналізованому нами масиві речень з неоднорідною підрядністю, виявляються синтаксичні утворення, у яких одне підрядне речення тяжіє до всього змісту головного речення, а друге підрядне – пояснює певну лексему в головному. Факт такої підрядності свідчить про взаємозв'язок між явищами, де у автора постає потреба деталізації змісту головного речення, що й зумовлює використання не простих, а розгорнених складних синтаксичних побудов для створення загального психологізму ситуації.

Домінантними в аналізованих творах І. Байдака є багатокомпонентні речення із послідовною підрядністю: *Радше почуття недовolenості, яке*

настає із сутінками, що огортають зараз його рідне місто, – і він укотре спробує відтворити їх пензлем... (1, с. 89); Достатньо мати щоденник, який варто якнайшвидше списати, щоб відпустити все наболіле (2, с. 61); Жахлива ілюзія, що хтось має зробити тебе щасливим чи мають настати певні обставини, за яких комусь буде комфортно (2, с. 69); Помітив, що уникаю людей, які обговорюють стосунки (1, с. 51). У таких реченнях, як зазначає А. Загнітко, реалізація підрядної частини зумовлена особливістю семантики опорного слова головної частини, і поза її реалізацією головна частина втрачає свою семантичну достатність і завершеність [23, с. 400]. Характерною особливістю цих речень є те, що в них лише перша частина перебуває в детермінантному зв'язку з абсолютно незалежною у синтаксичному відношенні головною частиною, друге і наступні підрядні предикативні компоненти залежать уже не від головного, а від попереднього підрядного (прислівні зв'язки).

Хоч складних багатокomпонентних речень зустрічається не так багато, як вищезгаданих, та все-таки вони створюють цілісну психологічну картину розповіді ліричного героя, зображують особливості його мисленнєвих процесів. Наприклад: *Спочатку вони мене не заводили, та потім допомагали, і я відкрив для себе такий секрет: щоб не закохатись, завжди потрібно мати в голові кілька варіантів (1, с. 23); Дуже просто: надто тепла куртка у такий сонячний день, зручне взуття, яке їй нітрохи не личить, волосся, зібране у хвостик, легкий макіяж, а ще надто емоційна поведінка, неприпустима у звичному середовищі (1, с. 64); Ми так звикли: робити все можливе, аби підходити під ідеальні характеристики, сформовані грішними людьми (1, с. 34); Дочекався моменту, коли мали б співпасти усі зорі та магічні числа, і підійшов із неприховано безпосереднім виглядом, мовляв: я тут, я нічого не приховую, не намагаюся обманути, бери як є!; Стосунки не вічні, а люди не ідеальні, і коли вони тебе підведуть чи*

образять, стане дуже гірко від того, що болю завдає маленька частинка твоєї ж сутності (1, с. 42).

Менш поширеними є конструкції з однорідною супідрядністю: *Вони виникають, коли все йде надто монотонно, коли організм вимагає емоційного сплеску, аби спокій не змінився апатією (2, с. 131); Відчуття, що ти просто психічно хвора людина, що соціально неадаптована (2, с. 12); Зупинилась на думці, що в будь-якому разі все добре, що погано – це лише початок доброго (2, с. 18).* Однофункційність підрядних сприяє їх кращому запам'ятовуванню, що дає змогу будувати ці структури з багатьох частин. Однак, як зауважує К. Ф. Шульжук, те, що всі підрядні одного виду, служать також серйозним чинником обмеження розгортання таких конструкцій, оскільки в більшості випадків для характеристики головної частини чи якогось іншого її члена з одного боку достатньо двох-чотирьох підрядних [73, с. 53].

Часто конструкції такого плану, як ми вже згадували, автор піддає парцеляції, яку, на думку Т. Г. Сербіної, потрібно кваліфікувати як один із експресивних синтаксичних прийомів, що полягає у поділі єдиної синтаксичної конструкції на інтонаційно відокремлені відрізки з метою актуалізації важливої частини висловлювання. Вона, крім того, полегшує сприйняття поширених та ускладнених складних багатокомпонентних конструкцій, які часто трапляються у художньому мовленні автора.

Як бачимо, багатокомпонентні речення вказують на високохудожність мови молодого автора, яка допомагає йому відтворити вир своїх почуттів та емоцій, створивши таким чином особливий психологізм повідомлення.

Автор часто використовує зміну позицій підрядної частини щодо головної. Для більшої стилістичної виразності, психологічної вмотивованості висловлювань Іван Байдак полюбляє ставити головну частину в постпозицію: *Коли емоції вибухають – ми знову кидаємося в звичний кругообіг (3, с. 96); Щоб не закохатись, завжди потрібно мати в голові кілька варіантів (3,*

с. 79); Якщо ти віриш у Бога, ти не можеш вірити в долю (2, с. 57); Коли бодай щось написано, день вважаю продуктивним (2, с. 55); Якщо в читача виникли запитання – отже, місію твору виконано (3, с. 19).

Висновки до розділу 2

Пізнання та відображення внутрішнього світу у художньому доробку Івана Байдака спрямовано передусім на усвідомлення ліричного героя, а все, що зображується поза ним є засобом увиразнення його психологічного портрету.

У літературному творі психологічний задум автор реалізує за допомогою системи синтаксичних засобів, що використовуються для відображення стану героя, для аналізу його думок, почуттів та переживань. Це насамперед поєднання різних типів речення, які вміло наповнені не тільки лексикою із денотативним, але і конотативним значенням.

Саме за допомогою системи синтаксичних засобів автор намагається передати психологічний портрет героїв, зумовлений зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Використання письменником різних конструкцій речення відтворює глибину внутрішніх діалогів, уяву про світ, спогади, монологи і діалоги із самою собою. Таким чином, читач сам безпосередньо з'ясовує симптоми психологічного стану усіх персонажів, які проявляються в романі.

Аналіз художніх текстів дав нам підстави стверджувати, що найбільш поширеним синтаксичним засобом у створенні психологізму стало складне речення, якого використано близько 64%, на відміну від простого 36%.

Не зважаючи на те, що просте речення було менш частотним, все ж воно стилістично яскраво виражене та психологічно навантажене.

Частим є використання простих односкладних речень, а саме означено-особових. Не менш регулярним є безособові та номінативні речення.

Найменшу кількість становлять прості двоскладні речення. Проте вони представлені особливими формами вираження, а саме підмет виражений іменником чи займенником у формі називного відмінку та іменним складеним присудком.

Наше дослідження засвідчило, що поширеними є прості речення, ускладнені однорідними членами речення (42%), відокремленими членами (30%), вставними конструкціями (28%). Нами не зафіксовано в будовах речень звертань.

Часто ускладнювальними компонентами структури простого речення є однорідні члени речення, які вказують на предмети, ознаки, психічні стани, дії, характеризують їх, а також відображають емоційне ставлення героя до них. З-поміж однорідних членів речення перманентним є використання однорідних присудків. Менш частим є використання однорідних підметів. Щодо однорідних другорядних членів речення, то вони трапляються ще рідше з перевагою однорідних означень. Така особливість допомагає автору глибше описати свої почуття, емоції та додати психологічної напруженості в романах.

Окрім простих та складних речень до особливостей індивідуального стилю можна віднести і використання запитальних та окличних речень, що допомагає автору вести діалог з читачем та привертати увагу до ключових моментів історії.

Аналіз художніх текстів дав нам можливість стверджувати, що складнопідрядні речення найбільш активно з-поміж досліджених нами синтаксичних конструкцій функціонують у творчості Івана Байдака, при цьому визначаються як структурно-семантичними особливостями, так і експресивно-виражальними можливостями.

В авторській мові активно використано складнопідрядні елементарні речення. Це речення із підрядним означальним, з'ясувальним, обставинним (часу, причини, умови, рідше мети, способу дії, порівняння). При цьому

автор не обмежується вживанням звичайних конструкцій, він їх змінює, ускладнює, трансформує, надаючи їм стилістичної виразності. Насамперед, це вживання складнопідрядних речень з підрядним з'ясувальним, у яких головна частина виражена односкладним означено-особовим реченням.

РОЗДІЛ 3

ПАРЦЕЛЯЦІЯ В КОНТЕКСТІ ВИЯВУ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ

Найпоширенішим синтаксичним засобом репрезентації психологізму у творчого доробку Івана Байдака є група складнопідрядних речень, які мають свою специфіку реалізації.

Наше дослідження засвідчило, що одним із стилістичних прийомів його ідіостилію є часте використання парцеляції складнопідрядних речень, за допомогою якої автор намагається експресивно відтворити глибину внутрішнього психологізму ситуації.

Картковий матеріал нараховує понад 30 % парцельованих конструкцій з-поміж проаналізованих нами складнопідрядних структур.

За нашими спостереженнями, найпоширенішою в мові творів Івана Байдака є парцеляція підрядних частин складнопідрядних речень, що відбувається внаслідок зміни їхнього комунікативного завдання.

Двосегментна вимова речення вже «свідчить про нашу розмежувальну увагу до тієї чи тієї частини речення» [50, с. 378]. Ця увага посилюється наявністю довшої паузи, яка надає синтагмам додаткової змістової вагомості й сприяє інтонаційно-змістовому відокремленню однієї з них – головної частини від підрядної. З'являється певна перерваність, різкість, що призводить до посилення експресії та інформативності синтаксичної конструкції. До того ж, у разі парцеляції актуалізуються і головна, і підрядна частини.

Значне місце в мовній тканині твору посідають складнопідрядні речення з парцельованими детермінантними підрядними частинами, зокрема парцеляти зі значенням причини, мети, допустовості. Їх частотне використання зумовлено, на нашу думку, особливим комунікативним завданням письменника актуалізувати змістову насиченість парцельованого сегмента. Із цього приводу Н. Конопленко зауважує, що наявність таких

конструкцій пояснюється тим, що «головна і залежна частини перебувають у вільному необов'язковому і непередбачуваному смисловому відношенні» [36, с. 112].

Парцеляція як один із засобів внутрішньореченневої актуалізації висловлювання є поширеним синтаксичним явищем у публіцистичному мовленні, що зумовлене насамперед проникненням усно-розмовних тенденцій до писемної практики. Сучасне функціонування української мови засвідчує вплив розмовної стихії на процес становлення нових тенденцій у різних стилях мови. Активізації цих процесів сприяє розвиток комунікацій, засобів масової інформації, що уможливорює частотність уживання конструкцій експресивного синтаксису в публіцистичному стилі, оскільки мова засобів масової інформації поєднує функції повідомлення й впливу, мовний стандарт та експресію [29].

Н. Івкова пояснює такі явища інновацій у сучасній українській мові різними чинниками, насамперед, розширенням спектра впливу засобів масової інформації; витворенням нових сфер активного спілкування (виробничі компанії, реклама тощо); демократизації мови та відкритістю мовної структури; актуалізацією тенденцій до мовної економії; підвищенням ролі і статусу афективного в мові загалом і в синтаксисі зокрема.

Оскільки в аналізованих творах письменника представлена велика кількість парцельованих конструкцій, можна зробити висновок, що на таку специфіку наклав відбиток досвід автора як публіциста. Іван Байдак автор одного з найбільших україномовних блогів, що і спричинило проникнення синтаксичних особливостей публіцистичного мовлення до його художніх творів.

У сучасній лінгвістиці немає чіткого й аргументованого визначення поняття «парцеляції». Комунікативна недостатність цього явища лягла в основу тлумачення парцеляції, поданого в енциклопедії «Українська мова»: «Парцеляцію (від франц. *parceller* – поділяти надрібні частини) розглядають

як спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці-речення кількома комунікативними одиницями-фразами» [22, с. 461].

В українському синтаксисі відсутня класифікація парцельованих конструкцій за їх структурними, семантичними та прагматичними парадигмами. Одні вчені зараховують парцеляцію до синтаксичного явища тексту, розглядаючи процес як комунікативно-експресивну категорію, що створює окремі синтаксичні засоби втілення, наприклад, інтонаційне відмежування предмета від основного речення [24, с. 526]. Інші представники українського мовознавства вважають, що явище парцеляції – це процес, що залежить від об'єктивних чинників, від мовця, від певної комунікативної мети й реалізується в межах речення.

На рівні складного речення парцеляція є активним процесом, за якого підрядна частина чи сурядна виокремлюється в самостійне речення, яке структурно повне, але не повне за змістом. Це зумовлює з'ясування семантичних, структурних та функційних особливостей парцельованих речень у межах певного контексту.

За парцеляції складного речення, а саме складнопідрядного, підрядна частина залежить від базової, і ця залежність виражається тими ж формальними засобами (сполучниками, сполучними словами), що й у непарцельованих структурах з підрядним зв'язком. При цьому між головним реченням і парцелятом зберігаються синтаксичні та семантичні зв'язки.

Сполучники часто виступають носіями семантики, сполучні слова виконують певну синтаксичну функцію і кваліфікуються як синтаксичні засоби зв'язку.

Підрядна частина вичленовується від головної завдяки своїй інформаційно-смісловій значущості, структурній нетотожності, прагненню виділити та актуалізувати смислові сегменти. Парцеляти передають авторську інтенцію, модальність, оцінку, не допускаючи при цьому варіативності, спрямовуючи читацьку реакцію, емоції.

Парцелювання складносурядних речень у мові творів письменника відбувається рідше, ніж парцелювання складнопідрядних, що, на нашу думку, зумовлено відсутністю формальної залежності компонентів структури складносурядних речень, через що кожне відчленоване речення можна вважати самостійним. Окрім того, така парцеляція є менш помітною в художньому контексті, що, можливо, також впливає на їхнє обмежене виокремлення. Парцеляція в межах складносурядного речення є вмотивованою, оскільки є потреба видозміни інтонування речення, акцентування, виділення інформації, що сприяє її актуалізації та інтонаційному виокремленню, проте це не порушує змістової і структурної взаємодії сурядних частин. Водночас здатність до парцеляції складносурядних речень неоднакова, оскільки вона залежить від семантичної самостійності кожної із частин, самодостатності, адже слабка мотивованість і граматичний зв'язок бази і парцелята притаманний саме складносурядній структурі.

Найчастіше зустрічаються парцельовані підрядні частини, які характеризуються віднесеністю змісту до всієї головної частини, а не до окремого слова: *Ми вміємо міряться, але статками, а не знаннями. Хоча насправді нічого не варті із дешевими думками* (2, с. 96); *Думки – головний подразник усіх хвороб. Тому їх потрібно періодично провітрювати* (2, с. 190); *Ми самі знаходимо виправдання людям, яких любимо. Нче підсвідомо обираємо тих, кого так легко скривдити* (2, с. 116).

Нами виявлено певне співвідношення випадків парцеляції складнопідрядних речень, що зумовлене семантикою парцельованої частини, її функційно-експресивним навантаженням, сполучниками, що входять до складу парцельованої структури тощо.

З-поміж досліджених одиниць парцелятив найчастотнішими є конструкції, що вживаються з метою акцентуалізації, виділення деталей, надання додаткової інформації, при цьому основна інформація подається нам у парцельованому підрядному реченні, а не у головному: *Вона могла*

зізнатися, і це залишилось би таємницею між нами двома. Бо ці психологічні ігри, які спочатку вабили загадкою, тепер дратували невизначеністю (2, с. 97); Ми робимо деякі висновки, але за ідентичних умов поведемося так саме. Тому єдиним рішенням буде навчитися просто уникати небезпечних ситуацій (2, с. 321).

Подаючи розлогі авторські описи, письменник характеризує психічно-емоційний стан персонажа, підкреслюючи за допомогою парцелята напруженість і значущість описуваного, внутрішні роздуми: *Складно. Хоча гірше тим, хто поряд (2, с. 144); Здається, дійшов до межі, коли втрачається не віра, а саме бажання. Коли вже відсутній страх, отриманий досвід та знання, але сенс також відсутній (2, с. 145); Ми свідомо провокуємо свій біль, наче по-іншому не вміємо. Наче він – невід’ємний інгредієнт у рецепті власної душі (2, с. 95); Важко. Якщо винен у розлуці (2, с. 136).*

Парцеляти постають також репрезентантами причинових смислових відношень, обґрунтовуючи причину того, про що йшлося раніше. У підрядній частині причинову семантику несе як сполучник *бо*, так і сам зміст детермінантної частини: *Вони люблять турботу, красиві слова, часом закохуються. Бо дурні, часом не помиляються у виборі коханого (2, с. 171); Перестаньте копатись у вчорашньому смітті. Бо самі не помітите, як опинитесь в компанії викинутих речей (2, с. 169); Дивно, що маяку у своїй покірній незворушності дано вказувати дорогу іншим... Бо, як на мене, краще літати, це ж до біса приємно – літати (2, с. 168).*

Як бачимо, змістова значущість парцельованого сегмента, підсилена імпліцитним філософським задумом, деавтоматизує сприйняття висловлення, емоційно акцентує вміщену в нього інформацію, заглиблює в психологію роздумів. Увиразнюючи значеннєві відтінки, парцельовані частини є стилістично забарвленими й виконують у творі передусім комунікативно-

прагматичну функцію, тим самим створюючи глибокий психологізм ситуацій.

Картковий матеріал засвідчив часте використання розчленування складнопідрядного речення з підрядною частиною допусту: *Одного дня вона просто не застала його слідів. Хоча той день був очікуваний. Вона не думала, що він піде мовчки* (2, с. 99); *Віднедавна це все стало набридати. Хоча останній день був цілком успішний* (2, с. 34); *Він був їй потрібен, щоб забути. Хоча до нього теж були свої вимоги* (1, с. 96); *За роботою мені, зрештою, вдалося відволіктись від тієї зустрічі. Хоча буду чесним перед собою: та дівчина мене зацікавила* (1, с. 246).

Меншою частотністю характеризуються конструкції з підрядною частиною мети, у яких найчастіше сполучник *щоб* (рідше *аби*) вказує на ціль дії чи стану, що зображений у базовій частині, а парцелянт набуває емоційно-експресивного навантаження: *Ввечері на неї чекатимуть сумнівні розваги та малознайомі люди. Щоб розважитись* (2, с. 93); *Показую тільки погане. Щоб далі людина пізнавала тільки хороше* (2, с. 215); *Якось із підозрою поглядав на неї. Щоб побачити наступну сцену чи взагалі завісу* (2, с. 210).

Раритетними є приклади парцеляції підрядної означальної частини: *Це почуття прозоро-кришталеве, як злиття із Святим Духом. Що відчуваєш лише при лагідному доторку коханої людини* (1, с. 158); *Насолоджуйтесь тими моментами. Коли піднімаєтесь вище неба на крилах слів любові* (2, с. 105).

Нами були виявлені поодинокі випадки парцеляції складнопідрядних речень з підрядним часу, місця та порівняння на зразок: *Це був невпевнений, але наполегливий звук. Наче хтось вирішив виговоритись, але до останнього сумнівався* (2, с. 116); *Я подарував їй квіти, вправно скориставшись нагодою. Коли закінчилась пісня* (2, с. 113); *Тому я закрився і малював, утікаючи від епатажності свого існування, малював там. Де почував себе вдома* (2, с. 110).

Згадані нами вище типи парцельованих детермінантних складнопідрядних речень стилістично нейтральні в українській мові, але при цьому, функціонуючи у творах письменника як парцельовані конструкції, набувають певної експресії у відтворенні психологізму ситуації, яка створюється виокремленням, увиразненням часу, причини тощо.

Автор рідко використовує парцельовані конструкції з однорідними супідрядними реченнями. Письменник не використовує такі конструкції для звичайних ситуацій, а лише для вираження психологічних станів, себто почуттів, емоцій, думок, що розкривають глибокі переживання: *Людину можна впізнати лише у нетиповому її середовищі. Коли позбавлена затишку, де вирують стандартні думки і ніщо не відволікає. Коли вона не захищена звичною обстановкою, піддається емоціям і відкриває свою книгу* (2, с. 83); *Опиняєшся в беручках сітях кохання. Коли перестаєш бути собою. Коли вдаєш почуття і вигадуєш емоції. Коли стараєшся підлаштуватися під людей* (2, с. 123).

На нашу думку, причиною вживання у творах парцельованих багатокomпонентних складнопідрядних речень є актуалізація висловлювання. Автор нанизує описувані явища, робить художнє мовлення більш психологічно навантаженим, емоційно насиченим. Можна також сказати, що у деяких випадках, як, наприклад, в останньому парцеляції вступає в конвергенцію з іншим стилістичним прийомом, як-от, повтором, тим самим посилює впливовий потенціал речення.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що найчастіше автор використовує парцеляцію з метою спрощення мови, зменшення навантаження на висловлювання. Такі парцеляти є засобом творення мови, проте якоїсь функційно-стилістичної специфіки вони не виявляють: *За роботою мені, зрештою, вдалося відволіктись від тієї зустрічі. Хоча буду чесним перед собою: та дівчина мене зацікавила* (2, с. 37); *Ця безпосередність мене підкупила. Тому в останні хвилини я намагався її якнайкраще запам'ятати –*

закарбувати в пам'яті ту легку сукню й жовті кросівки, ті незрозумілі китайські татуювання й численні браслети на руках (2, с. 254); Тема була загальна й нецікава, читав я її для студентів першого року навчання. Тому вирішив навіть не ділитися цим із Джейсі, обмежився інформацією про назву готелю й тривалість перебування у Франції (2, с. 161); А потім відбувся колапс, бо людина завжди підводиться, якщо дістає дна – тіло автоматично запрограмоване на якийсь рух. Хоча її тіло й не звикло до різноманіття квінтесенцій (2, с. 113).

Нами було зафіксовано такі випадки парцеляції багатокomпонентних речень: парцеляція, яка проходить на межі головної та підрядної частини; парцеляція, яка проходить всередині блоку підрядних компонентів.

Найчастіше парцелюються конструкції із однорідними супідрядними та з послідовною підрядністю, оскільки, на нашу думку, вони мають найбільші експресивно-виражальні можливості як спосіб реалізації психологізму.

Цікавим є також відокремлення підрядної частини, що є не окремим реченням, а цілим абзацом:

– Ти ніколи не можеш думати лише про мене, подумки ти завжди з ними, – почала вона монолог, який, як я підозрював, мав перспективу затягтися. Тому я взяв її на руки, поклав на диван, зняв черевики (вони були червоні, лаковані й пасували до чорної сукні) і взявся масажувати стопи (2, с. 146); Ніколи не коментую своїх творів.

Коли автор поставив крапку – отже, казати більше нічого. Якщо в читача виникли запитання – отже, місію твору виконано (2, с. 347).

Крім того, часто парцельовані частини складнопідрядних конструкцій доповнюються на початку вставними словами на позначення психологічних станів, тобто невпевненість, сумніви: *Вона чітко знала, що я останнім часом роблю. Можливо, тому не заважала мені в процесі роботи (2, с. 368); А мені тоді було лише двадцять, розумієш? Мабуть, через те він насміхався з мене, а я колись пообіцяла стати кращою за нього (2, с. 278).*

Результати аналізу дібраного карткового матеріалу дають змогу стверджувати, що в художній прозі Івана Байдака парцельовані складнопідрядні речення виконують такі функції:

- конструктивну: поділ висловлювання на інтонаційно-сміслові відрізки відповідно до композиційного задуму автора;
- описову: висловлювання набуває смислової завершеності лише за умови сукупного сприйняття базової частини й парцелята;
- смислотвірну: поглиблення змісту базової структури, розміщення значущої інформації в парцеляті;
- емотивну: вияв емоцій мовця щодо навколишнього;
- психологічну: вияв почуттів героїв, автора;
- логічну: виявлення окремих законів логіки, зокрема закону достатнього причинового обґрунтування;
- спрощувальну: для зменшення висловлювання.

Таким чином, функціонування парцельованих складнопідрядних речень у палітрі твору допомагає автору створити повне, інформативно-вичерпне повідомлення, сформулювати хід своїх думок, переживань, надати оповіді експресивності, відтворити процес мислення зі значною кількістю змістових відтінків, створивши таким чином особливий психологізм творів. Вони виступають активним засобом у створенні зв'язного тексту на рівні окремих його відрізків, при цьому знаходячись у постпозиції до базового повідомлення. Парцельовані підрядні частини самостійно існувати не можуть, проте вони є автономними одиницями з погляду семантики, оскільки основне емоційне та експресивне навантаження, думки автора вміщене саме в підрядній частині.

Явище парцеляції зустрічається також не тільки на межі складних речень, а у простому реченні. Проте такі випадки є поодинокими для мови творів І. Байдака. Актуальному членуванню підлягають також парцельовані другорядні члени речення. З-поміж них до парцелювання схильні

відокремлені й однорідні члени речення, чому сприяє особливість їх лексичних зв'язків і відносна самостійність у реченнєвій структурі.

Нами виявлена невелика кількість сегментованих конструкцій із однорідними членами речень у порівнянні із парцеляцією на рівні складного речення.

Аналіз мовознавчої літератури показав, що парцеляція охоплює різні види розчленованих структур і є достатньо широким синтаксичним процесом. Парцельовані конструкції ніби привертають увагу реципієнта на логічно значущу деталь, але граматична перерваність зв'язку при цьому є її синтаксичним акцентуванням.

Висновки до розділу 3

Часто в писемному мовленні різних авторів простежується активізація членування реченнєвих структур різних виявів. До такого виду синтаксису відносять парцельовані конструкції, які спричиняють розрив одного висловлювання на декілька частин з метою навантаження цілого речення.

Таке членування реченнєвих структур повною мірою характерне і для творчості Івана Байдака.

Відмінною рисою між складносурядними та складнопідрядними реченнями у мові автора є те, що складносурядні речення дуже рідко парцелюються. Явище парцеляції підпорядковане письменницькому індивідуальному стилю. Спостерігати це явище можна лише на рівні предикативних частин речення. Причиною парцелювання складносурядних і складнопідрядних речень, на наш погляд, є потреба актуалізувати та підсилити важливу частину повідомлення, зорієнтувати автора на прагматику та бажання оптимізувати вплив на інтелектуальну й емоційну сфери читача.

Як свідчить проведене нами дослідження, мовна картина твору Івана Байдака представлена перш за все конструкціями, що вживаються з метою акцентуалізації, виділення деталей, надання додаткової інформації, при цьому основна інформація подається нам у парцельованому підрядному реченні, а не у головному. Парцеляція синтаксичних одиниць у художньому дискурсі Івана Байдака є маркером суб'єктивації повідомлення: автор через парцельовану частину намагається подати особливу, в його баченні, інформацію, актуалізувати її значущість та посилити вплив на емоційну сферу читача. І хоч такий спосіб увиразнення мовлення й не є новим явищем, але в прозі І. Байдака він набуває нового характеру, стає прикметною ознакою ідіостилі письменника.

З-поміж виявлених нами конструкцій найбільше вживаються парцельовані складнопідрядні речення з підрядним причинним та допустовим. Крім того, спарцельованими бувають багатоконпонентні конструкції, в яких підрядна частина представлена двома і більше предикативними частинами. Аналіз цих модифікованих структур складнопідрядного речення, а саме парцелятивів, допомагає нам встановити значення поліфункціональності в текстах художнього мовлення автора.

Меншою частотністю характеризуються конструкції з підрядною частиною мети, а також підрядні означальні частини.

Зустрічаються поодинокі випадки парцеляції підрядної частини часу, місця та порівняння.

Результати аналізу дібраного карткового матеріалу дають змогу стверджувати, що в художній прозі Івана Байдака парцельовані складнопідрядні речення виконують такі функції: конструктивну; описову; смислотвірну; емотивну; психологічну; логічну; спрощувальну.

Явище парцеляції зустрічається також не тільки на межі складних речень, але й у простих структурах. Проте такі випадки є поодинокими для мови творів І. Байдака.

На нашу думку, причиною вживання у творах парцельованих багатокomпонентних складнопідрядних речень є актуалізація висловлювання. Автор нанизує описувані явища, робить художнє мовлення більш психологічно навантаженим, емоційно насиченим. Бувають випадки, коли парцеляція вступає в дію з іншим стилістичним прийомом, як-от, повтором, тим самим посилює впливовий потенціал речення.

Нами виявлена невелика кількість сегментованих конструкцій із однорідними членами речень у порівнянні із парцеляцією на рівні складного речення.

Аналіз мовознавчої літератури показав, що парцеляція охоплює різні види розчленованих структур і є достатньо широким синтаксичним процесом. Парцельовані конструкції ніби привертають увагу реципієнта на логічно значущу деталь, але граматична перерваність зв'язку при цьому є її синтаксичним акцентуванням.

ВИСНОВКИ

Зацікавленість проблемою психологізму дозволяє розширити уявлення про своєрідність цього явища у творах письменників молодого покоління, зумовлену особистісно-індивідуальними якостями характеру, душі письменника і героїв, особливостями їх світовідчуття й світосприйняття. Тому цікавим є використання засобів психологізму, як фрагментів синтаксичної структури мови початку ХХІ століття.

Ураховуючи стан дослідження питань мовних засобів репрезентації психологізму в художніх творах, а також на основі лінгвістичної теорії ми схарактеризували синтаксичні засоби відтворення психологізму в романах сучасного письменника Івана Байдака.

Ми вивчили та проаналізували досягнення традиційного мовознавства щодо поняття «психологізм», з'ясували сучасний стан вивчення цього поняття в лінгвістиці. На рубежі ХІХ–ХХ ст., коли починав втрачати творчу силу метод реалізму, на зміну йому виходили модерні літературні напрями з властивими їм загостреними прагненнями якомога виразніше зобразити внутрішній світ людини. Дослідження психологічного й історичного аспекту в мовознавстві представлене роботами професорів І. Рижського, І. Срезневського, І. Орнатовського, І. Тимківського, О. Потебні. Засновником психологічного напрямку в східнослов'янській лінгвістиці став О. Потебня, який уперше наголосив на зв'язку мовознавства й психології, констатуючи, що психологія змушена користуватися мовою, при цьому мова від самого початку позначає словами почуття. Представником психологічного напрямку в мовознавстві був і Д. Овсянико-Куликовський, який продовжив ідеї О. Потебні, досліджуючи психологію творення слова й словесного образу. В українському літературознавстві найпомітніший слід у поглибленні ідей психологічного напрямку залишив Іван Франко, який спробував трактувати літературу за двома принципами: історичним та психологічним, з врахуванням національної специфіки.

У нашому дослідженні ми спробували заглибитися в теорію традиційного мовознавства щодо поняття «речення», його типологію, а також з'ясувати стан вивчення проблеми в сучасному мовознавстві.

Речення, як центральна одиниця синтаксичної системи української мови, й дотепер не має загальноприйнятого тлумачення. Для науковців питання вивчення цього явища було завжди дискусійним, оскільки важко вмістити у кваліфікацію речення всі його ознаки та функції.

Питання проблеми вивчення складнопідрядного речення належить до найбільш актуальних та дискусійних у сучасному синтаксисі. В українській лінгвістиці його прийнято вивчати з урахуванням трьох аспектів: формально-граматичного, семантико-синтаксичного та комунікативного. В основі сучасних класифікацій складнопідрядних речень лежить структурно-семантична принцип та семантико-структурна класифікація К. Ф. Шульжука.

У результаті нашого дослідження ми виявили та систематизували різні типи речень у романах Івана Байдака, визначили їх індивідуально-авторську своєрідність для створення психологізму в аналізованих творах.

Аналіз художніх текстів засвідчив, що найбільш поширеним синтаксичним засобом у створенні психологізму є складне речення (64 %), з-поміж яких найчастотнішими є складнопідрядні речення, які визначаються як структурно-семантичними особливостями, так і експресивно-виражальними можливостями.

В авторській мові І. Байдака активно використовуються складнопідрядні елементарні речення, зазвичай, із підрядним означальним, з'ясувальним, обставинним (часу, причини, умови, рідше мети, способу дії, порівняння). При цьому письменник не обмежується вживанням звичайних конструкцій, він їх змінює, ускладнює, трансформує, надаючи їм стилістичної виразності. Насамперед, це вживання складнопідрядних речень

з підрядним з'ясувальним, у яких головна частина виражена односкладним означено-особовим реченням.

Яскраві за формою, стилістично виразні синтаксичні компоненти сприяли формуванню неповторної авторської манери письма.

Частота вживаності складнопідрядних багатокомпонентних конструкцій у доробку Івана Байдака є досить високою, що характерно для сучасного стильового різновиду мови й підпорядковане його основним ознакам: логічній послідовності, чіткій аргументації викладеного, поясненню причиново-наслідкових відношень. Найчастіше автор використовує складнопідрядні багатокомпонентні конструкції із 3-4 підрядними частинами із неоднорідною супідрядністю та послідовною підрядністю, натомість менш поширеними є складні речення із однорідною супідрядністю.

Виділені нами відповідно до семантико-структурного варіанту структурно-семантичної класифікації синтаксичні конструкції мають неоднакову питому вагу в граматичній системі аналізованих текстів і відзначаються характерним набором сполучних засобів.

Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що просте речення (36 %) є менш частотним, у порівнянні зі складним, проте не менш стилістично навантажене. Частим є використання простих односкладних речень, а саме означено-особових. Не менш регулярними є безособові та номінативні речення. Непоширену групу становлять прості двоскладні речення, які репрезентовані у мові творів особливими формами вираження, а саме підметом-іменником чи займенником у формі називного відмінку та іменним складеним присудком.

Наше дослідження засвідчило, що поширеними є прості речення, ускладнені однорідними членами речення (42%), відокремленими членами (30%), вставними конструкціями (28%). При цьому однорідні члени речення вказують на предмети, ознаки, психічні стани, дії, характеризують їх, а також відображають емоційне ставлення героя до них. З-поміж однорідних членів

речення перманентними є однорідні присудки та однорідні підмети. Однорідні другорядні члени речення зустрічаються значно рідше і найбільше репрезентовані однорідними означеннями. Така особливість допомагає автору глибше описати свої почуття, емоції та додати психологічної напруженості в романах.

Окрім простих нейтральних речень до особливостей авторського стилю можна віднести і використання запитальних та окличних речень, що допомагає автору вести діалог з читачем та привертати увагу до ключових моментів історії.

Образна та смислова виразність творів Івана Байдака досягається чіткою і предметною оповіддю. Описи та деталі завжди точні, вони відтворюють найістотніші почуття та емоції героїв, при цьому мова завжди індивідуалізована.

Деякі особливості індивідуального стилю письменника виявляються в процесі членування мови синтаксичних одиниць на частини, які при цьому мають великі стилістичні можливості.

Засобом посилення емоційно-експресивних можливостей у романах І. Байдака, крім вживання модифікованих структур складнопідрядного речення, є парцеляція. Їх значення для синтаксичних структур, а відтак для мови твору – це увиразнення кожного виокремленого компонента речень, завдяки переміщенню його в логічно акцентовану позицію. Найпродуктивнішою в аналізованих творах є одноланцюгова парцеляція, коли парцельованою є лише одна предикативна частина.

У проаналізованому нами авторському доробку виявлена парцеляція лише підрядної частини речення, з-поміж яких найчастотнішими є парцельовані складнопідрядні речення з підрядним причиновим та допустовим. Менш частотними є конструкції з підрядною частиною мети, а також підрядні означальні частини.

Трапляються поодинокі випадки парцеляції підрядної частини часу, місця та порівняння. Ще рідшими є випадки парцеляції на межі простих речень.

Таким чином, функціонування парцельованих складнопідрядних речень у палітрі твору допомагає автору створити повне, інформативно-вичерпне повідомлення, сформулювати хід своїх думок, переживань, надати оповіді експресивності, відтворити процес мислення зі значною кількістю змістових відтінків, створивши таким чином особливий психологізм творів. Ці одиниці виступають активним засобом у створенні зв'язного тексту на рівні окремих його відрізків, при цьому знаходячись у постпозиції до базового повідомлення. Парцельовані підрядні частини самостійно існувати не можуть, проте вони є автономними одиницями з погляду семантики, оскільки основне психологічне та експресивне навантаження думки автора вміщене саме в підрядній частині.

Аналіз структур синтаксичних засобів репрезентації психологізму у творах Івана Байдака засвідчив, що такі конструкції відіграють важливу роль у художньому доробку письменника. Його твори мають важливе значення для розвитку сучасної української літературної мови, оскільки він є представником активного молодого покоління, залюбленого в українське слово, яке розпочало свій шлях з соціальних мереж і завдяки якому мова безперервно розвивається. Романи І. Байдака допомагають глибше зрозуміти стилістичні можливості нашої мови, її особливості.

Таким чином, наше дослідження засвідчило, що в аналізованому доробку українського письменника найпоширенішим з-поміж синтаксичних засобів репрезентації психологізму є складнопідрядне речення, гнучка структура якого дозволяє авторові відтворювати всебічні характеристики різних явищ об'єктивної дійсності, при цьому таке різноманіття мовленнєвих дій виконує важливу стилістичну роль. Мовна особливість творів допомагає Івану Байдаку розкрити як психологію людини, так і психологію людських

стосунків у сучасному соціумі, стимулює справжній інтерес у читача, спонукає співпереживати, викликає захоплення. Його мала проза є багатим джерелом для подальших мовознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису / В. П. Ачилова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського – Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – Том 24 (63). – № 1. – Ч.2. – 2011. – С. 25–31.
2. Бевзенко С. Структура складного речення в українській мові / С. Бевзенко. – К. : Видавництво Київ. держ. пед. ін-ту. – 1987. – 79 с.
3. Белецкий А. И. В мастерской художника слова / сост., вступ. ст., коммент. А. Б. Есина. – М. : Высшая школа, 1989. – 160 с.
4. Современный русский язык / Под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высш.шк., 1981. – 515 с.
5. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 480 с.
6. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Изд. «Наука», 1975. – 560 с.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
8. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
9. Волобуєва О. О. Парцельовані складнопідрядні речення з підрядним компонентом причини як одиниця художнього синтаксису в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття / О. О. Волобуєва // Лінгвістичні дослідження: [зб. наук. праць]. – Х. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014. – Вип. 37. – С. 57– 64.
10. Гаврилюк Ю. Структурно-семантичні особливості складнопідрядних речень (на матеріалі творів Світлани Талан) / Ю. Гаврилюк, М. Звиник // Лінгвістичні студії молодих дослідників [Текст]: зб. наук. пр. учасників VI Міжнар. наук. читань «Лінгвіст. студії молодих

- дослідників» пам'яті проф. К. Ф. Шульжука, (Рівне, 25 трав. 2016 р.). – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 7. – С. 104–107.
11. Гетманчук Н. О. Складнопідрядні речення з валентно-зв'язаними фразовими найменуваннями осіб, предметів і понять / Н. О. Гетманчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Зб. наук. Праць. – Рівне : РДГУ, 1999. – Вип. 7. – С. 32–39.
 12. Гетманчук Н. О. Удосконалення викладання синтаксису як засіб оптимізації професійної підготовки вчителя / Н. О. Гетманчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне : РДГУ, 1999. – Вип. 7. – С. 23–29.
 13. Гладкий М. Мова сучасного українського письменства / М. Гладкий. – Х.; К., 1930. – С. 51–54.
 14. Горда Л. Складнопідрядне речення: українська мова, 9 клас / Л. Горда // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 3. – С. 43–45.
 15. Городенська К. Сполучникова спеціалізована й транспозиційна реалізація семантико-синтаксичних відношень у складнопідрядних реченнях / К. Городенська // Актуальні проблеми синтаксису [Текст]: матеріали Міжнар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 44–45.
 16. Грибонос Т. М. Семантичні особливості складнопідрядних речень часової семантики / Т. М. Грибонос // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Випуск 54 (Філологічні науки). – С. 186–190.
 17. Грибонос Т. М. Реалізація часової семантики в синкретичних складнопідрядних реченнях / Т. М. Грибонос // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2012. – Вип. 20 (2). – С. 26–29.

18. Давнюк С. В. Особливості структури складних конструкцій з підрядністю і сурядністю / С. В. Давнюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. – Рівне : РДГУ, 2005. – Вип. 13. – С. 43–46.
19. Давнюк С. В. Сполучуваність компонентів у складних конструкціях з сурядністю і підрядністю / С. В. Давнюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. праць : наук. записки РДГУ. – Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. XV. – С. 18–21.
20. Давнюк С. Структурні та функціонально-стилістичні особливості сурядно-підрядних конструкцій у художньому та публіцистичному стилях / С. Давнюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. пр. : наук. записки РДГУ. – Рівне : [РДГУ], 2009. – Вип. XVII. – С. 17–22.
21. Еремін А. Н. Сложноподчиненные предложения с опорным компонентом-словом категории состояния / А. Н. Еремін // Русский язык в школе. – 2013. – № 10. – С. 61–62.
22. Жайворонок В. В. Парцеляція / В. В. Жайворонок // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004.
23. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Синтаксис: монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
24. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс): Навч. посібник. – У 2 х ч. / А. П. Загнітко. – К. : ІЗМН, 1996. – Ч. 1. – 202 с.; Ч. 2. – 240 с.
25. Зарицька В. І. Синкретичні типи підрядності в системі складного речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / А. П. Зарицька – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.

- 26.Зарицка В. І. Проблеми типології складнопідрядних конструкцій з просторовими відношеннями: структурно-семантичний аспект / В. Г. Зарицка // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. праць: наук. записки РДГУ. – Рівне : [РДГУ], 2005. – Вип. XIII. – С. 46–49.
- 27.Звягіна Г. О. Функціонування складних багатокomпонентних речень як складової ідіостилю Григора Тютюнника (на матеріалі новел) / Г. О. Звягіна // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. праць: наук. записки РДГУ. – Рівне : [РДГУ], 2005. – Вип. XIII. – С. 49–53.
- 28.Иванчикова Е. А. «Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / Е. А. Иванчикова // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка». – М., 1968. – 286 с.
- 29.Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Івкова. – Харків, 2007.
- 30.Кващук А. Для допитливих про складнопідрядні речення / А. Кващук // Дивослово. – 2002. – №12. – С.28–30.
- 31.Коваленко Л. Основні види складнопідрядних речень: означальні, з'ясувальні, обставинні / Л. Коваленко // Бібліотечка «Дивослова». – 2011. – № 2. – С. 10–13.
- 32.Козицька О. А. Валентність частин і компонентів у контамінованих складнопідрядних багатокomпонентних реченнях / О. А. Козицька // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Зб. наук. праць: Наук. записки РДГУ. – Рівне : РДГУ, 1999. – Вип. 7. – С. 14–17.
- 33.Козицька О. А. Контаміновані складнопідрядні багатокomпонентні речення в сучасній українській мові: Монографія / О. А. Козицька. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2005. – 193 с.

34. Козіцька О. А. Особливості виділення рівнів членування в контрамінованих складнопідрядних багатокомпонентних реченнях / О. А. Козіцька // Українська мова. – 2005. – №1. – С. 33–43.
35. Козіцька О. А. Явища парцеляції в контрамінованих складнопідрядних багатокомпонентних реченнях / О. А. Козіцька // Збірник наукових праць співробітників, докторантів, аспірантів та студентів. – Рівне : РДГУ, 2004. – С. 55–56.
36. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Конопленко Наталія Анатоліївна. – Донецьк, 2007. – 186 с.
37. Конюхова Л. І. Явище парцеляції у мові сучасних засобів масової комунікації: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Конюхова Любов Іванівна. – Львів, 1999. – 174 с.
38. Кузьмич О. О. Довжина конструкцій з послідовною підрядністю в різних стилях сучасної української мови / О. О. Кузьмич // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Збірник наукових праць. – Рівне : РДГУ, 2005. – Вип. XIII. – С. 150–152.
39. Кузьмич О. О. Особливості членування синтаксичних одиниць у сучасній малій прозі / О. О. Кузьмич, Л. А. Парфенюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : [РДГУ], 2012. – Вип. 20 (2). – С. 4–6.
40. Кузнєцов Ю. Б. Розвиток психологізму в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. / Ю. Б. Кузнєцов // Проблеми історії та теорії реалізму української літератури XIX – початку XX ст. / Ю. Б. Кузнєцов – К.: Наукова думка, 1991. – С. 221–249.

41. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови [Текст]: підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Ч. 2. Синтаксис / Б. М. Кулик. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Рад. шк., 1965. – 283 с.
42. Курило О. Б. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Б. Курило. – Видання п'яте. – Торонто : Видавництво «Нові дні», 1960. – 197 с.
43. Лешкова Н. В. Актуальне членування детермінантних складнопідрядних речень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Лешкова ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
44. Луценко О. А. Функціональні різновиди прислівних складнопідрядних речень у художніх текстах [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Луценко ; Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк : 2009. – 20 с.
45. Мамедов Н. Ш. Коммуникативная организация сложноподчиненных предложений с присубстантивным придаточным / Н. Ш. Мамедов // Иностранные языки в высшей школе. – 2009. – №2. – С. 75–80.
46. Марич С. М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень / С. М. Марич // Українське мовознавство. – Вип. 15. – К., 1998. – С. 75–78.
47. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К., 1966.
48. Парцеляція як засіб експресивізації репортажу / Р. М. Назар // Науковий вісник Південноукраїнського держ. педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. – 2012. – №14. – С. 214–220.
49. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Собрание сочинений: в 6 т. / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – Санкт-Петербург, 1914. – Т. 6. – 260 с.

- 50.Орехов В. В. Функціонально-комунікативні вияви складнопідрядних речень прислівного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Орехов ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
- 51.Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – [7-е изд.]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
- 52.Политова И. Н. Сложноподчиненные предложения с определенными придаточными трудные случаи квалификации / И. Н. Политова // Русский язык в школе. – 2013. – № 3. – С. 16–21.
- 53.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М., 1958. – Т. 1-2. – с. 91.
- 54.Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. –235 с.
- 55.Потебня О. О. Естетика і поетика слова: Збірник. / пер. з рос. Упоряд., вступ, ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
- 56.Ричагівська Ю. Є. Стилiстичний компонент у структурi й семантицi складнопiдрядних елементарних речень / Ю. Є. Ричагiвська // Актуальнi явища в сучасних слов'янських мовах та лiтературах: зб. наук. пр. учасн. мiжнар. семiнару молодих славістів. – Оломоуць-Рiвне, 2011. – С. 111–113.
- 57.Серебрякова Н. А. Семантико-синтаксические средства выражения психологизма (на материале языка романов Томаса Гарди): дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. А. Серебрякова. – Ставрополь, 2003. – 206 с.
- 58.Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.

- 59.Сучасна українська літературна мова / за ред. А. П. Грищенка. – К., 1997. – 439 с.
- 60.Сучасна українська літературна мова /за заг. ред. І. К. Білодіда. – К., 1969. – С. 445– 446.
- 61.Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови / С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – 3 переробл. вид. – Відень, 1914. – 202 с.
- 62.Современный русский язык / под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высш. шк., 1981. – 515 с.
- 63.Таровита І. Види складнопідрядних речень; Розділові знаки між частинами складного безсполучникового речення / І. Таровита // Дивослово. – 2009. – № 12. – С.2–7.
- 64.Українська мова. Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
- 65.Франко І. Я. Зібрання творів: У 50-ти т. / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 31. – 595 с.
- 66.Харченко С. Ретроспектива сполучних засобів що, що + проп, який, котрий у складнопідрядному реченні з підрядним присубстативним: нормативний аспект / С. Харченко // Українська мова. – 2015. – № 3. – С. 59–76.
- 67.Христіанінова Р. Відображення та вербалізація об'єктивних змістів у складнопідрядних реченнях / Р. Христіанінова // Українська мова. – 2014. – № 3. – С. 31–43.
- 68.Христіанінова Р. Комуникативно орієнтовані категорії складнопідрядного речення / Р. Христіанінова // Дивослово. – 2009. – №10. – С. 54–56.
- 69.Христіанінова Р. Складнопідрядні речення, побудовані з використанням техніки «підрядного приєднання» / Р. Христіанінова // Українська мова. – 2009. – №1. – С.3–14.

- 70.Христіанінова Р. Підрядний зв'язок як визначальний елемент структури складнопідрядного речення / Р. Христіанінова // Українська мова. – 2007. – №1. – С.20–29.
- 71.Христіанінова Р. Формально-граматична типологія складнопідрядних речень / Р. Христіанінова // Українська мова і література в школі. – 2010. – №1. – С. 35–38.
- 72.Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко. – Чернівці, 1959. – 134 с.
- 73.Шевченко Т. В. Парцеляція в сучасному поетичному мовленні другої половини ХХ століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук. спец. 10.02.01 «Українська мова» / Шевченко Тетяна Василівна. – Дніпропетровськ, 2007. – 194 с.
- 74.Шкарбан Т. Складні конструкції з однорідною супідрядністю в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Шкарбан. – К.,1997.
- 75.Шкарбан Т. Складні конструкції з однорідною супідрядністю нерозчленованої структури / Т. Шкарбан // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. пр.: наук. записки РДГУ. – Рівне : РДГУ, 2009. – Вип. XVII. – С. 13–17.
- 76.Шкловский В. Б. О теории прозы / В. Б. Шкловский. – М. : Федерация, 1929. – 266 с.
- 77.Шульжук К. Ф. Питання типології складнопідрядне речення / К. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. праць : наук. записки РДГУ. – Рівне : [РДГУ], 2004. – Вип. XII. – С. 3–7.
- 78.Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови [Текст]: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / К. Ф. Шульжук. – 2-ге вид., допов. – К. : Академія, 2010. – 406 с. – (Альма-матер).

- 79.Шульжук Н. В. Формально-синтаксичні параметри складнопідрядного елементарного речення у структурі діалогічної єдності / Н. В. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. праць: наук. записки РДГУ. – Рівне : [РДГУ], 2005. – Вип. XIII. – С. 73–78.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байдак І. Особисто я, особисто тобі / І. Байдак. – Крок. – 2013. – 160 с.
2. Байдак І. Тіні наших побачень / І. Байдак // Віват. – 2017. – 224 с.
3. Байдак І. Full Package: Особисто я, особисто тобі; Рольові ігри; Нові оповідання / І. Байдак. – Тернопіль : Крок, 2015. – 304 с.